

Nordwestschweizerische Erziehungsdirektorenkonferenz
Erziehungsdirektoren-Konferenz der Ostschweizer Kantone und des Fürstentums Liechtenstein
Bildungsdirektoren-Konferenz Zentralschweiz

Applicaziun dal Plan d'instrucziun 21 per scolaras e scholars cun impediments cumplexs en scolas spezialas ed en scolas regularas

Deliberada da la radunanza plenara da la Conferenza dals uffizis da las
scolas popularas da la Svizra tudestga ils 14 da matg 2019

Davart questa broschura

Las cumpetenzas dal Plan d'instrucziun 21 valan da princip per tut ils uffants. Per ch'il Plan d'instrucziun 21 vegnia applitgà sco rom impegnativ era per uffants cun impediments complexs èn sa participads 19 chantuns (cf. portaders dal project) ed il Principadi da Liechtenstein en collavuraziun cun la Conferenza dals uffizis da las scolas popularas da la Svizra tudestga e sut la responsabladad dal chantun Turgovia al project «Secturs da qualificaziun tar il Plan d'instrucziun 21». Els han nominà ina gruppia direttiva da represchentantas e represchentants dals chantuns Berna, Soloturn, Basilea-Champagna, Lucerna e Turgovia, che ha dirigì ed accompagnà las lavurs. Sut la direcziun da la Scola auta da pedagogia da Turgovia ed en cooperaziun cun la Scola auta da pedagogia curativa da Turgovia è vegnida sviluppada la broschura qua avant maun en in process d'elavuraziun intensiv. Ils sbozs èn vegnids discutads detagliadamain en duas audiziuns integrond las represchentantas ed ils represchentants dals chantuns da project, personas spezialisadas da las scolas regularas e spezialas sco era represchentantas e represchentants da las instituziuns da scolaziun e da furmaziun supplementara, d'organisaziuns e da federaziuns. La broschura è vegnida deliberada a chaschun da la radunanza plenara da la Conferenza dals uffizis da las scolas popularas da la Svizra tudestga dals 14 da matg 2019.

Impressum

Portaders dal project

Chantuns Argovia, Appenzell Dador, Basilea-Champagna, Basilea-Citad, Berna, Friburg, Glaruna, Grischun, Lucerna, Sutsilvania, Sursilvania, Schaffusa, Sviz, Soloturn, Son Gagl, Turgovia, Uri, Vallais, Zug, Turgovia ed il Principadi da Liechtenstein en collavuraziun cun la Conferenza dals uffizis per las scolas popularas da la Svizra tudestga

Editura

Conferenza dals uffizis da las scolas popularas da la Svizra tudestga, www.regionalkonferenzen.ch

Direcziun dal project

Direcziun da furmaziun dal chantun Turgovia, uffizi da la scola populara da Turgovia

Auturas:

Judith Hollenweger, Scola auta da pedagogia da Turgovia
Ariane Bühler, Scola auta interchantunala da pedagogia curativa da Turgovia

**PH
ZH**
PÄDAGOGISCHE
HOCHSCHULE
ZÜRICH

HfH Interkantonale Hochschule
für Heilpädagogik

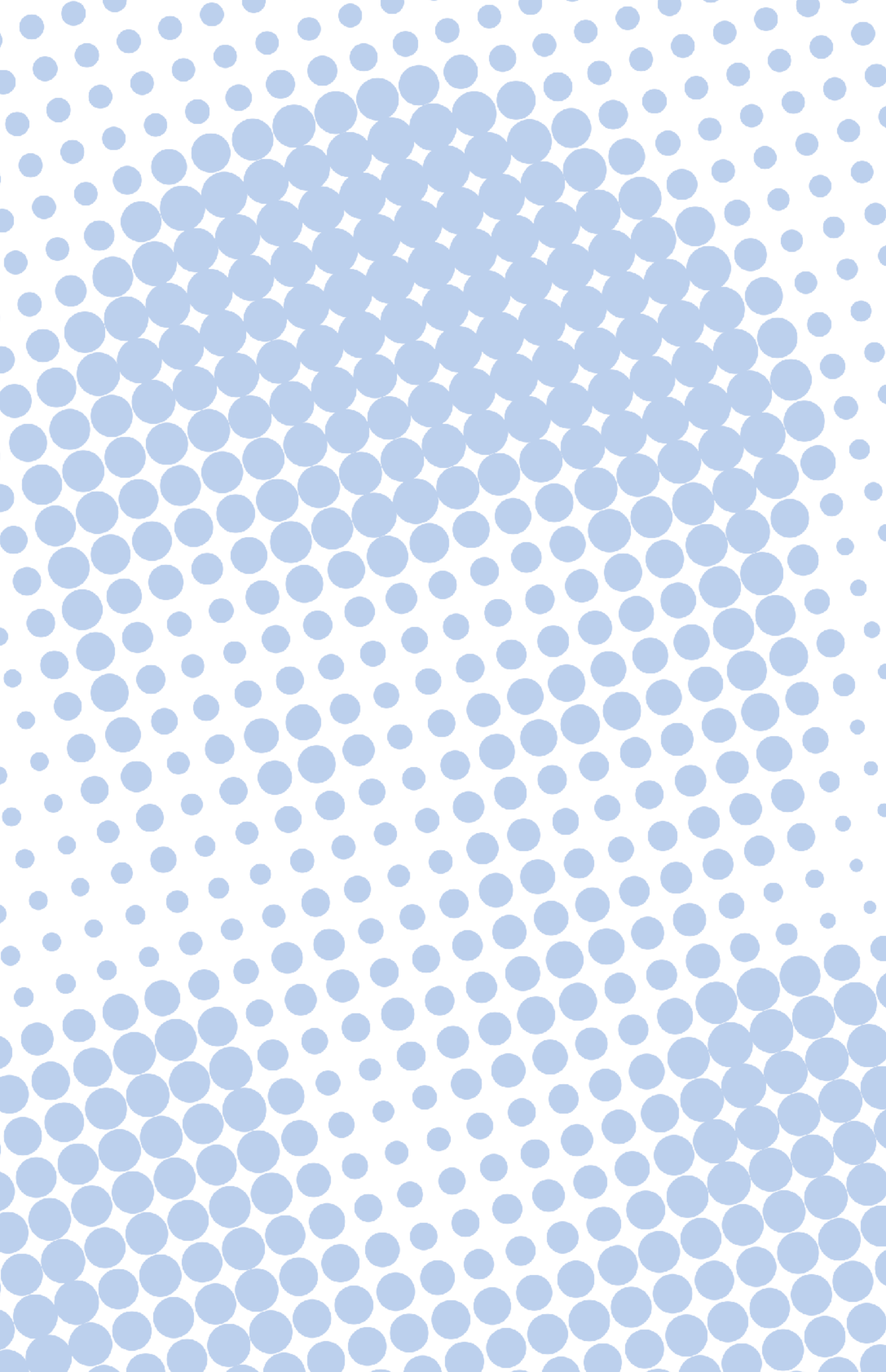
Concepziun

raschle&partner, www.raschlepartner.ch

Matg 2019

Cuntegn

Introducziun	4	Applicaziun dals champs extendids	32
Survista e basas concepziunalas	6	Extensiun concreta dals champs	32
Plan d'instrucziun 21 per tut las scolaras ed ils scolars	6	Registraziun da la diagnostica da promoziun	35
Relaziun cun las cumpetenzas – elementarisar	10	Integrar la planisaziun da promoziun en il plan da furmaziun	36
Relaziun cun la qualificaziun – persunalisar	11	Realisaziun didactica e controlla	38
Relaziun cun las experientschas – contextualisar	14	Concepziun da plans da furmaziun	40
Planisaziun da promoziun e plan da furmaziun	16	Nina: impediment multipel, scola speziala, 1. ciclus	40
Champs extendids	20	Leo: trisomia 21, scolaziun integrada, 2. ciclus	43
Linguas	20	Dino: disturbi dal spectrum d'autissem, scola speziala, 3. ciclus	47
Matematica	22	Glossari	51
Natira, uman e societad	23		
Art ed activitads expressivas	24		
Chant e musica	25		
Moviment e sport	26		
Medias ed informatica	27		
Orientaziun professiunala	27		
Secturs da qualificaziun	29		
Esser e damentar sasez	29		
Acceptar sasez ed auters	29		
Sa barattar ed appartegnair	29		
Cundecider e concepir	30		
Acquistar ed utilizar	30		
Persister e dumagnar	31		

Introducziun

A tge serva questa brochura?

Questa brochura explitgescha l'applicaziun dal Plan d'instrucziun 21 per scolaras e scolars cun impediments complexs. Ella sa drizza en emprima lingia a chantuns, a direcziuns da scola, a persunas d'instrucziun ed a persunas spezialisadas che s'occupan da la planisaziun da furmaziun e da promoziun. Las infurmaziuns ch'ella cuntegna èn impurtantas era per geniturs, per persunas responsablas per l'educaziun e per ulteriuras persunas da referiment. Las persunas d'instrucziun e las persunas spezialisadas han l'incumbensa da realisar l'incumbensa da furmaziun ch'è fixada en il Plan d'instrucziun 21. Ma savens na pon las competenzas ch'èn definidas là betg vegnir svilupadas entaifer la perioda previsa. Tuttina è il Plan d'instrucziun 21 impegnativ per tut las scolaras ed ils scolars. La brochura qua avant maun mussa, co ch'igl è da vegnir a frida cun questa situaziun.

Champs d'applicaziun

Questa brochura po vegnir applitgada tant per scolas spezialas sco era per scolas regularas (scolaziun speziala integrada). En las scolas regularas vegn l'instrucziun gia ussa planisada sut l'aspect dals svilupps da competenzas ch'èn preschentads en il Plan d'instrucziun 21. En ils plans da promoziun per scolaras e scolars cun impediments complexs vegnan savens mo fixads accents da promoziun – en vista a finamiras da l'instrucziun adattadas en tscherts champs spezial. L'extensiun sistematica sin tut ils champs garantgescha che l'incumbensa da furmaziun na vegn betg restrenschida.

Agid d'orientaziun per applitgar il Plan d'instrucziun 21

Per scolas spezialas che n'han fin ussa betg instrui tenor il Plan d'instrucziun da la scola populara mida il Plan d'instrucziun 21 bainquant. Tut las scolaras ed ils scolars vegnan instruids tenor il Plan d'instrucziun 21. Intginas scolas spezialas han gia oz in concept da furmaziun cuminaivel, autras s'orienteschan en emprima lingia als plans da promoziun. Questa brochura dat in'orientaziun a tut las scolas spezialas e gida a planisar ed a controllar l'adequatezza dals settings, dals cuntegns e da las finamiras da furmaziun.

Il Plan d'instrucziun 21 vala bain per tut la Svizra tudestga, ma la responsabladad per al realisar han ils chantuns. Correspundentamain ston vegnir introducidas las extensiuns dals champs preschentadas qua, e lur integraziun en ils process per planisar la promoziun sto vegnir inserida en las cundiziuns generalas chantunalas.

Il cuntegn resumà curtamain

Co duain ins proceder sin basa dal Plan d'instrucziun 21 per concepir in plan da furmaziun individual? Las dumondas, respostas e basas centralas en quest connex vegnan descrittadas en il chapitel 2. En il center stattan las trais strategies per extender ils champs¹ dal Plan d'instrucziun 21: elementarisar competenzas, persunalisar la qualificaziun, contextualisar experientschas. Questa extensiun vegn skizzada per tut ils champs en il chapitel 3. En il chapitel 4 vegnan preschentads ils secturs da qualificaziun. Quels èn vegnids elavurads sco basa per las competenzas transversalas. Il chapitel 5 infurmescha davart l'applicaziun dals champs extendids per planisar la promoziun e la furmaziun. Las relaziuns tranter la Classificaziun internaziunala da la funcziunalitad, da l'impediment e da la sanadad (ICF), las basas conceptualas e la planisaziun da furmaziun vegnan scleridas là, nua che quai è relevant. En il chapitel 6 èn la finala agiuntads trais exempels per concepir in plan da furmaziun. In glossari en il chapitel final 7 declera las noziuns las pli impurtantas.

¹ Ils moduls «medias ed informatica» ed «orientaziun professiunala» èn cumpigliads qua ed en l'entir document sut la noziun «champs».

Survista e basas concepziunalas

Plan d'instrucziun 21 per tut las scolaras ed ils scolars

Incumbensa da furmaziun

Il Plan d'instrucziun 21 descriva l'incumbensa da furmaziun da la scola populara, che sto vegnir ademplida per tut las scolaras ed ils scolars. Ella vegn deducida da l'incumbensa legala da concepì la scola populara uschia, che tut ils uffants e giuvenils survegnan ina furmaziun adequata. Tenor las basas giuridicas duai la purschida da furmaziun vegnir orientada a moda uschè integrativa resp. inclusiva sco pussaivel. Ma igl è chausa dals chantuns da definir la terminologia e la concepziun da las purschidas da furmaziun. Per ademplir l'incumbensa da furmaziun èn decisivas las finamiras da furmaziun descrittas en il Plan d'instrucziun 21.

Qualificaziun sco finamira da furmaziun

Tenor las finamiras da furmaziun duain tut las scolaras ed ils scolars vegnir qualificads da manar lur vita en independenza ed en atgna responsabladad. La furmaziun pussibilitescha d'explorar e da scuvrir ils potenzials e da sviluppar in'atgna identitad. La furmaziun permetta da manar sia vita en independenza ed en atgna responsabladad e da manar ina vita en la societad, e quai en regard social, cultural, professiunal e politic (cf. basas, finamiras da furmaziun).

Trais ciclus

Las cumpetenzas da basa vegnan definidas per mintga ciclus e dattan in'orientaziun per ademplir l'incumbensa da furmaziun. Sche las cumpetenzas da basa na vegnan betg cuntanschidas, exista il privel che las scolaras ed ils scolars pertutgads na cuntanschian betg las finamiras da furmaziun. L'incumbensa da furmaziun na vegn per exempel betg ademplida, sch'i vegn reduci a las purschidas da furmaziun dal 1. ciclus u sch'i vegn lavurà mo en tscherts champs (p.ex. tenor ils accents da promoziun). Cunzunt en il 3. ciclus vegnan elavurads temas relevants ch'èn da gronda impurtanza tant per preparar a la vita professiunala sco era a la vita pratica.

Cuntegns obligatorics

L'incumbensa da furmaziun vegn ademplida, sch'ils cuntegns obligatorics dal Plan d'instrucziun 21 vegnan resguardads e sche la scola dat l'occaiun da sa confruntar persunalmain cun temas centrals / cun enconuschientschas centralas. Furmaziun vul era dir da far ritgas experientschas d'emprender e da vita, da survegnir ina invista da differents ambients da viver e da sviluppar uschia atgnas preferenzas, motivaziuns ed agens talents. Tut las scolaras ed ils scolars duain pudair far experientschas impurtantas ch'als preparan per la vita da creschids, cumbain ch'els èn dependents da meds auxiliars u da sustegn.

Emprender avant ed ordaifer la scola

Sch'igl è da prevair ch'ils stgalims da cumpetenza ch'èn definids per il ciclus respectiv na possian betg vegnir cuntanschids, d'eventan pli impurtantas las abilitads, ils inschigns e las incumbensas da svilup ch'èn da dumagnar, ils quals èn vegnids acquistads per il solit avant ed ordaifer la scola. Là, nua ch'auters uffants e giuvenils emprendan a moda informala e senza il sustegn da la scola da las experientschas en differents ambients da viver, resultan eventualmain finamiras da furmaziun impurtantas. Quai che vegn emprendì insanua auter casualmain e vegn lura plitost reflectà u mess en dumonda en scola, d'eventa ina part da l'incumbensa da furmaziun per scolaras e scolars cun impediments complexs.

I n'è però betg giavischà da reducir l'incumbensa da furmaziun a l'acquisiziun puramain funcziunala d'abilitads e d'inschigns (p.ex. tecnicas culturalas) u a la promoziun da la funcziunalitad tenor ICF (Classificaziun internaziunala da la funcziunalitad, da l'impediment e da la sanadad).

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS**Extensiun dals champs**

Sin tge basa duai il Plan d'instrucziun 21 vegnir rendì accessibel per tut las scolaras ed ils scolars? Co pon vegnir extendids ils champs cun lur cumpetenzas uschia, che las finamiras d'instrucziun e da furmaziun impurtantas pon vegnir descrittas era per scolaras e scolars cun impediments complexs?

Tut ils champs èn structurads en champs da cumpetenza, e mintga champ cuntegna infurmaziuns davart l'impurtanza e davart las finamiras sco era davart la structura (p.ex. champs da cumpetenza, activitads u tematicas). Ils champs n'utiliseschan però betg adina la medema logica, mabain s'orienteschan a lur objects (p.ex. «rumantsch» u «musica») ed a lur tradiziuns didacticass dals roms. Ils champs n'han pia betg exactamain la medema structura, ed ils champs da cumpetenza han mintgamai ina differenta orientaziun. Però, sch'i vegniss elavurada ina proposta per mintga champ, co che quel pudess vegnir extendì, perdess ins svelt la survista. Perquai èsi evident ch'ins sto chattar in access transversal als champs.

Elements cuminaivels

I dat trais elements en tut ils champs: descripziuns da las cumpetenzas, infurmaziuns davart la contribuziun dal rom a las finamiras da furmaziun surordinadas (p.ex. manar sia vita en atgna responsabladad) sco era infurmaziuns davart temas/enconuschientschas (p.ex. experientschas che sa refereschan a la cultura ed ad objects). Questas trais finamiras centralas – il svilup da cumpetenzas, la qualificaziun da manar sia vita en atgna responsabladad sco era l'acquist d'experientschas – furman la basa per extender ils champs:

Illustraziun 1: Extensiun dals champs: elementarisar, persunalisar e contextualisar

Principis da l'extensiun

Sa basond sin quests puncts cuminaivels vegnan ils champs extendids. La relaziun cun las cumpetenzas serva ad elementarisar, pia a focussar sin quai ch'è general, specific, essenzial. La relaziun cun la qualificaziun dat access a persunalisar, pia a focussar sin la qualificaziun da la scolara u dal scolar en il senn da l'incumbensa da furmaziun. La relaziun cun las experientschas dals champs serva a contextualisar, pia a focussar sin ils contexts d'emprender e da vita, en ils quals pon vegnir fatgas experientschas impurtantas davart temas/enconuschientschas. Las trais relaziuns vegnan decleradas pli detagliadamain en las parts correspondentas qua sutvart.

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS**Gruppa en mira****Scholaras e scholars cun impediments complexs**

Questa brochura gida a planisar la furmaziun da scholaras e scholars, dals quals las premissas individualas, il stadi d'emprender e l'andament da lur svilup na sa laschan betg represchentar sulets u sa laschan represchentar mo parzialmain cun agid da las descripziuns da las cumpetenzas che correspundan al ciclus en il Plan d'instrucziun 21 (cf. «impediment complex» en il glossari). Scholaras e scholars cun impediments complexs sa differenzieschan d'auters uffants e giuvenils areguard las pussaivladads d'acquisiziun, d'elavuraziun e d'agir ch'als stattan a disposiziun.

Da princip pon las decleraziuns qua sutvart vegnir applitgadas era per scholaras e scholars ch'emprendan – en intgins champs – bler dapli che las pretensiuns dal ciclus. En emprima lingia vegn però applitgada questa brochura per scholaras e scholars cun impediments complexs. Là è la dumonda davart la realisaziun da l'incumbensa da furmaziun pli urgenta che per uffants ch'emprendan bler dapli che las cumpetenzas da basa.

Finamiras da l'instrucziun adattadas

L'adattaziun da las finamiras da l'instrucziun è in criteri necessari, dentant betg sufficient per appartegnair a la gruppa en mira pledada qua. Sch'i vegnan adattadas mo singulas finamiras da l'instrucziun e sche la furmaziun ha lieu per gronda part en il rom dal svilup da las cumpetenzas previs per il ciclus, na dovri nagina extensiun sistematica dals champs.

En cas da finamiras da l'instrucziun adattadas a moda cumplessiva duai questa brochura gidar a far frunt ad in'orientaziun al deficit (promozion sin basa dals problems constatads) ed ad ina restricziun dal plan d'instrucziun. Ella gida a drizzar ils eglis sin la qualificaziun da manar ina vita en atgna responsabladad en la societad, ed a duvrar las finamiras da furmaziun centralas sco punct da partenza per planisar la furmaziun.

Mesiras rinforzadas

Tenor il concordat da pedagogia speziala survegnan scholaras e scholars mesiras rinforzadas, sche la purschida da basa da la pedagogia speziala, che vegn messa a disposiziun da las scolas regularas, na satisfa betg a lur basegns pedagogics spezialas. Dentant èsi senza auter pussaivel che scholaras e scholars survegnan mesiras rinforzadas e vegnan tuttina instruids tenor ils svilupps da cumpetenzas ch'èn previs en il Plan d'instrucziun 21 (p.ex. pervia da disturbis da las funcziuns dals senns).

Per cumplettrar l'instrucziun cun mesiras pedagogic-terapeuticas spezialas (p.ex. logopedia, fisioterapia, ergoterapia, psicomotorica) e pervia da la participaziun da differentas persunas, èsi zunt impurtant da garantir in'experiencia da furmaziun coerenta. La scolara u il scolar è il subject da l'agen empender e betg mo la retschavidra u il retschavider da mesiras. In plan da furmaziun concepì cuminaivlamain dat l'orientaziun necessaria a las persunas d'instrucziun ed a las persunas spezialisadas participadas.

Retard dal svilup

Las scholaras ed ils scholars che han in grond retard en lur svilup, na vegnan cun gronda probabilitad betg a pudair empender – en tut ils champs – tenor ils svilupps da cumpetenzas previs. Els vegnan a duvrar pli ditg per sviluppar las abilitads ed ils inschigns specifics e possedan eventualmain – en cumparegliaziun cun lur vegliadetgna e tenor la logica dal svilup – pir pussaivladads d'acquisiziun, d'elavuraziun e d'agir fundametalas.

L'acquisiziun da las abilitads sensoric-motoricas, affectiv-motivaziunalas e cognitiv-perceptivas po vegnir analisada applitgond las teorias las pli differentas. La brochura na s'orientescha betg ad ina teoria specifica e na prescriba uschia nagins stgalims da svilup cleramain definids. Il svilup d'uffants e da giuvenils cun impediments

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

complexs è ultra da quai fitg individual. Las personas spezialisadas al lieu, che dovran en emprima lingia questa broschura, ston pudair valitar il potenzial da svilup e l'effect d'in impediment complex per l'acquist d'abilitads e d'inschigns. Da mintga scolara e scolar vegn quai a dar autras invistas.

Periclitaziun dal dretg da furmaziun

Questa broschura duai gidar en quellas situaziuns, nua che l'access a furmaziun, la participaziun a furmaziun e/u il cuntanscher las finamiras da furmaziun èn periclitads pervia da l'impediment. Ella duai gidar las personas spezialisadas responsablas a garantir il dretg da furmaziun per tut las scolaras e per tut ils scolars.

Mo adattar las finamiras da l'instrucziun u mo metter a disposiziun mesiras da la pedagogia speziala n'è anc nagina garanzia che l'access a furmaziun en il senn dal Plan d'instrucziun 21 saja cumplainamain segirà. Qua è il concept avant maun d'ina impurtanza speziala. El metta las finamiras da furmaziun en il center e las collia cun la dumonda, tge ch'è essenzial per ina «buna vita». Il concept gida a valitar ed a tscherner finamiras da l'instrucziun adina cun l'idea da manar sia vita – sco persona creschida – a moda autodeterminada ed en atgna responsabladad.

Relaziun cun las cumpetenzas – elementarisar**Cumpetenzas en il Plan d'instrucziun 21**

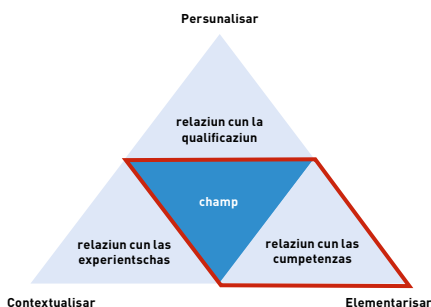
Il Plan d'instrucziun 21 è orientà a las cumpetenzas dal rom; per mintga champ èn determinads champs da cumpetenza e cumpetenzas. Las finamiras da l'instrucziun vegnan descrittas en furma da cumpetenzas. Uschia è questa relaziun directamain vesaivla en il Plan d'instrucziun. Las cumpetenzas cumpiglian abilitads ed inschigns sco era savida, ma era prontezzas, posiziuns e tenutas. Ellas vegnan applitgadas en situaziuns variablas per schiar tscherts problems. Il svilup da mintga cumpetenza vegn descrit a maun dals stgalims da cumpetenza ch'èn localisads en ils trais ciclus. Per mintga ciclus vegnan las cumpetenzas da basa colliadas cun il fatg d'avair cuntanschì tscherts stgalims da cumpetenza.

En il Plan d'instrucziun 21 vegni pia descrit per mintga cumpetenza, tenor tge stgalims da cumpetenza ch'ella po vegnir sviluppada. La gronda part da las cumpetenzas premetta gia tschertas abilitads e tscherts inschigns che duessan pia vegnir svilupads avant il cumenzament dal temp da scola obligatoric u parallelamain al temp da scola obligatoric. Sche quai n'è betg il cas, ston vegnir sviluppadas las cumpetenzas avant ed ordaifer la scola.

Sin l'emprim stgalim da cumpetenza na fan betg tut las cumpetenzas las medemas pretensiuns al svilup cognitiv. Las cumpetenzas èn per exempel pli grondas en matematica (cf. dumber e variabla, operar e numnar) ch'en rumantsch (cf. tadlar, abilitads fundamentalas).

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

Elementarisar

Là, nua ch'ina scolara u in scolar na satisfa (anc) betg a las descripziuns da cumpetenzas tenor il ciclus dal Plan d'instrucziun 21, vegni elementarisà. Quai po vegnir fatg sco suonda:

- » adattare la descripziun da las cumpetenzas (per tut ils champs las medemas pussaivladads)
- » determinar cumpetenzas d'agir, abilitads ed inschigns temprivs u fundamentals tenor la logica dal svilup

Ils stgalims da cumpetenza n'han betg adina ina logica obligatorica, specifica e relativa al svilup. Mintgant descrivan els era ils differents aspects d'ina cumpetenza (p.ex. realisar incumbensas, suandar in raquint, identifitgar las chaussas impurtantas en communicaziuns da medias, suandar in text auditiv pli lung; R.1.B.1). Igl è pia pussaivel che scolares e scolars cun impediments complexs dumognian in stgalim da cumpetenza successiv a moda pli simpla che in tal anteriur.

Infurmaziuns en questa brochura

Ils champs da cumpetenza, las cumpetenzas ed ils stgalims da cumpetenza èn cuntegnids en il Plan d'instrucziun 21. Las cumpetenzas anteriuras che n'èn betg cuntegnidas en il Plan d'instrucziun 21 e sin las qualas sa basan las cumpetenzas en in champ, vegnan menziunadas sut «elementarisar» per mintga champ (cf. chapitel 3). Tge pussaivladads d'adattare las descripziuns da las cumpetenzas ch'èn cuntegnidas en il Plan d'instrucziun 21 ch'i dat, sch'i na pon betg vegnir ademplitas tut las premissas, vegn explitgà en il chapitel 5.

Impurtanza da la ICF per l'orientaziun a las cumpetenzas

Las activitads en la ICF pon vegnir chapidas sco abilitads ed inschigns. Ma la ICF na cuntegna naginas infurmaziuns davart il fatg, en tge qualidà che questas activitads vegnan pratigadas.

Ils secturs da la vita da la ICF pon vegnir chapids en il senn il pli vast sco champs da cumpetenza. Quai èn champs, en ils quals ina persuna s'appropriescha tschertas schliaziuns da problems, uschia ch'ina participaziun daventa pussaivla. Meds auxiliars, assistenza ed adattaziuns pon meglierar la participaziun respectivamain pussibilitar schliaziuns da problems alternativas.

Tut las cumpetenzas han premissas funcziunalas. Tschertas restricziuns da funcziuns (funcziuns dal corp, activitads) han ina influenza sin l'acquist da cumpetenzas.

Relaziun cun la qualificaziun – persunalisar

Qualificaziun en il Plan d'instrucziun 21

Tenor il Plan d'instrucziun 21 qualifitgescha furmaziun a manar ina vita en independenza ed en atgna responsabladad: «La furmaziun pussibilitescha a la singula persuna d'explorar e da scuvrir ses potenzials en regard spiertal, cultural e pratic e da sviluppar in'atgna identitad s'occupond cun sasezza e cun l'ambient.» En il Plan d'instrucziun 21 èn ils aspects che sa refereschan a la qualificaziun da la persuna per l'ina l'orientaziun al svilup en il 1. ciclus, per l'autra las cumpetenzas transversalas. Ultra da quai gidan tut ils champs a dumagnar la vita cun success e pia ad obtegnair la qualificaziun. La relaziun cun la qualificaziun unescha questas parts e las sistematizescha.

Cumpetenzas transversalas

Per dumagnar la vita cun success èn centralas las cumpetenzas transversalas. Ellas correspundan al potenzial d'ina persuna d'agir commensuradamain e cun responsabladad en differentas situaziuns ed en differentas rollas socialas². Ellas vegnan promovidas ed extendidas en la convivenza cuminaivla dal mintgadi ed en l'occupaziun cun ils cuntengns dals roms. En il Plan d'instrucziun 21 èn las cumpetenzas transver-

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

salas orientadas exclusivamain al context da scola. Questa restricziun n'è betg raschunaivla per scolaras e scolars cun impediments complexs.

Orientaziun al svilup

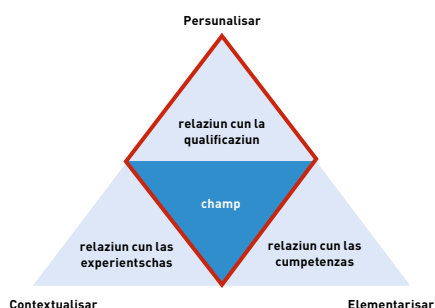
Ils access orientads al svilup ch'èn signalisads en il Plan d'instrucziun 21 per il 1. ciclus èn structurads tenor ils secturs ch'èn essenzials per il svilup da la persuna e da sia qualificaziun fundamentala. Questa vista centrada sin la persuna vegn rempazzada d'ina concentrasiun tenor champs. Tar ils access orientads al svilup mancan dentant descripziuns da las finamiras da furmaziun. Ellas na pon era betg vegnir colliadas directamain cun las cumpetenzas transversalas.

Contribuziun dals champs a la qualificaziun

Tut ils champs e tut ils moduls contribueschan a l'occupaziun persunala da las scolaras e dals scolars cun sasezs, cun l'ambient e cun autras persunas. I sa tracta d'explorar e da sviluppar ils agens potenzials, da sa confruntar cun las atgnas pussaivladads concepziunalas e cun las atgnas schanzas da la vita sco era da dumagnar la vita cun success utilisond ils potenzials individuals. En il center stat il svilup e la furmaziun da la personalitad.

Persunalisar

Focussar sin la persuna daventa adina lura pli important, sche las cumpetenzas na vegnan betg sviluppadas uschia sco previs en il Plan d'instrucziun 21. En quest cas pretenda la decisiun, tge abilitads ed inschigns che duain vegnir emprendids en in tschert mument, ina finamira interdisciplinara. Nua ch'i dat in'ocasiun per sviluppar potenzials e talents, po mo vegnir imaginà da l'andament dal svilup, ch'è savens fitg individual. Cun sviluppar las cumpetenzas da dus uffants che han differentas qualificaziuns (e pia differentas finamiras) po per exempel vegnir lavurà sin il medem champ tut tenor il potenzial, il stadi d'emprender u il stadi da svilup e l'interess. Tar in uffant po il chant cuminaivel rinforzar la conscienza da sasez e pia l'atgna identitad, tar in auter uffant la perseveranza da dumagnar ina situaziun plain sfidas. Questas finamiras u quests intents persunalisads mussan a las persunas d'instrucziun ed a las persunas spezialisadas a concepir la situaziun d'emprender.

Per che las persunas d'instrucziun e las ulteriuras persunas spezialisadas fetschian relaziuns sistematicas cun tut ils aspects essenzials da la qualificaziun e per ch'ellas n'emblidian nagin sector, èn vegnids sviluppads sis secturs da qualificaziun. Quests sis secturs da qualificaziun furman ina sintesa e sistematiseschan las cumpetenzas transversalas ed ils access orientads al svilup.

² Cf. Scolas popularas dal chantun Lucerna, Cumpetenzas transversalas. Agid da realisaziun

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS**Infurmaziuns en questa brochura**

Il concept da la «qualificaziun» e da sia impurtanza vegn descrit curtamain qua sutvart. En l'illustraziun 2 vegnan preschentads il sis secturs da qualificaziun e lur relaziun cun las cumpetenzas transversalas. Ils sis secturs da qualificaziun vegnan descritti en il chapitel 4.

Las contribuziuns dals differents champs areguard la qualificaziun vegnan explitgadas en il chapitel 3 sut la part «persunalisar».

Las pussaivladads per persunalisar l'occupaziun cun sasez, cun autras persunas e cun l'ambient figureschan en il chapitel 5.

Impurtanza da la ICF per persunalisar

La ICF focussescha sin la funcziunalitad e sin ils impediments, betg sin la persunalitad e sin ses svilup. I na vegn betg persunalisà en la ICF. Tut ils aspects correspundents vegnan resumads sut «criteris che sa refereschon a persunas». Quels n'èn betg part da la funcziunalitad, mabain ston vegnir imaginads independentamain da quella. Cun auters plets: Ina persuna è ina persuna – independentamain dal fatg, tge restricziuns funcziunalas che caracteriseschan sia vita.

Ils secturs da la vita ICF n'èn betg persunalisads, perquai che la ICF registrescha mo ils «aspects objectivabels» da las cumpetenzas u da las experientschas. La ICF na registrescha nagins interess, nagins potenzials u naginas motivaziuns. Ultra da quai ha la ICF in'orientaziun sistemica, registradas vegnan situaziuns, nagins process da svilup.

Secturs da qualificaziun

«Qualificaziun» focussescha sin il svilup dals potenzials e sin la prontezza da la scolara u dal scolar da lantschar e da sviluppar pussaivladads d'agir. Latiers tutga la qualificaziun da savoir ir enturn cun situaziuns socialas multifaras e da savoir entrar en relaziuns impurtantas cun autras persunas (e cun animals). Latiers tutgi era da savoir sviluppar confidenza e d'avair plaschair d'acquistar abilitads. I sa tracta era da savoir pratitgar activitads che paran preziusas, da pudair percepir sasez sco autur da midadas.

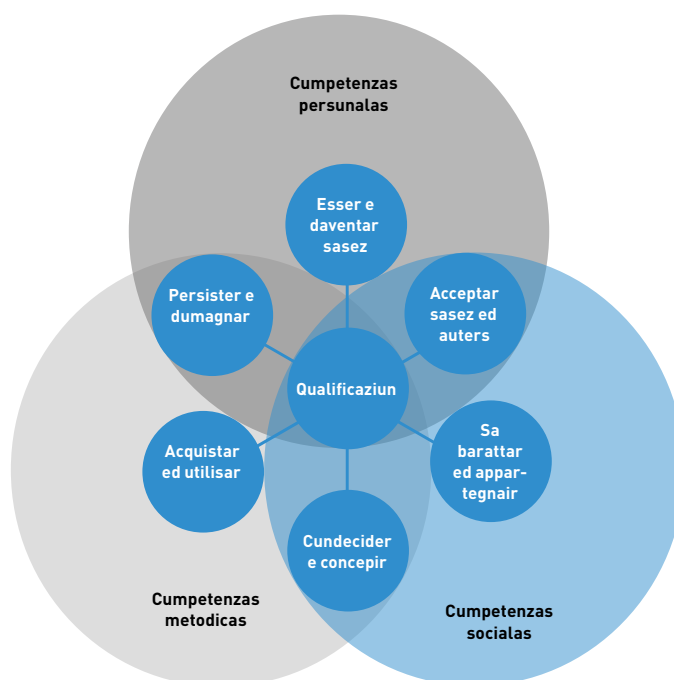
Pussibilitar l'abiltad d'agir

Tut las scolaras ed ils scolars duain vegnir qualifitgads d'esser abels d'agir a moda autodeterminada envers sasezs, envers autras persunas ed envers lur ambient. I na sa tracta betg mo d'abilitads e d'inschigns u da prontezza, mabain i sa tracta era da vegnir autorisà d'agir. I fa part da l'incumbensa da furmaziun da pussibilitar e – nua che quai è necessari – da sustegnair l'abiltad d'agir da tut las scolaras ed ils scolars.

Percepir l'autoefficacitad

Principalmain sa tracti da percepir l'autoefficacitad e d'esser l'autur che furma e concepescha l'atgna vita. I sa tracta da libertad e da pussaivladads da tscherner e da dumagnar la vita a moda positiva. Era cun ina funcziunalitad fermamain restrenschida, cun disturbis cognitivs u cun problems da sanadad gravants pon scolaras e scolars cuntanscher questa finamira – schebain en in'autra moda che uffants e giuvenils senza restricziuns.

Per dar puncts d'orientaziun a questas finamiras da qualificaziun èn vegnids sviluppads sis secturs da qualificaziun, e quai partind dals trais secturs transversals da cumpetenza che vegnan descritti en il Plan d'instrucziun 21 e ch'èn relevants per la scola (cf. descripziun en il chapitel 4).

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

Illustraziun 2: Secturs da qualificaziun: extensiun da las cumpetenzas transversalas

Relaziun cun las experientschas – contextualisar

Experientschas en il Plan d'instrucziun 21

Il Plan d'instrucziun 21 dat ina gronda impurtanza a las experientschas: «L'incumbensa centrala da la scola è quella da pussibilitar a las scolaras ed als scolars experientschas che sa refereschon a la cultura ed ad objects e d'intermediar uschia cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas fundamentalas.» El sa basa sin experientschas avant ed ordaifer la scola e permetta da sa confruntar cun quellas. Il mund da viver d'uffants e da giuvenils vegn resguardà.

Temas ed enconuschientschas

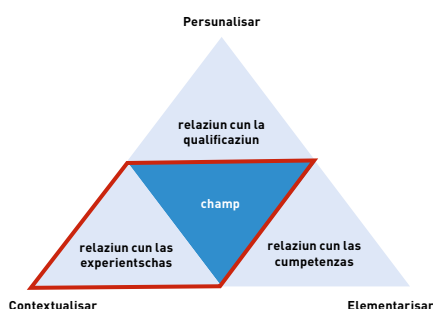
Ils champs tractan enconuschientschas e temas specificis ed interdisciplinars e permettun da sa confruntar cun quels. En il 1. ciclus vegn accentuada l'impurtanza d'access ludic als temas e d'ina concepziun correspondent da l'ambients d'emprender. Avant ch'i po vegnir emprendida savida da fatgs, da concepts e da process, ston pudair vegnir fatgas experientschas fundamentalas. Esser disà cun las pussaivladads d'agir e cun las qualitads dals objects sco era cun ils connexs tematics (savida implicita) è la basa per ina savida explicita posteriura e per la furmaziun dal rom.

Perspectiva dal mund da viver

Il Plan d'instrucziun 21 pretenda da resguardar il mund da viver da las scolaras e dals scolars: «Cun agid da temas autentics exploreschan, retschertgan e perscruteschan las scolaras ed ils scolars l'ambient e s'acquistan invistas pli profundas.» Las experientschas ch'èn vegnidas fatgas en il mintgadi èn in punct da partenza impurtant per il process d'emprender. Ultra da quai duain las scolaras ed ils scolars savair applitgar pli tard las cumpetenzas ch'ellas ed els han acquistà en lur mintgadi, en lur professiun ed a favur da la vita sociala. Temas ed enconuschientschas, abilitads ed inschigns duain vegnir sviluppads en situaziuns enconuscentas ch'èn libras da tema e da malsegirezzas. Correspudentamain ston vegnir concepids ils ambients d'emprender. Da quai fa part era la relaziun tranter la persona d'instrucziun u la persona spezialisada e la scolara u il scolar.

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS**Participaziun sco premissa per experientschas**

La participaziun è la premissa per process da furmaziun. Las scolaz (spezialas) ston concepir l'instrucziun, la promoziun e la terapia uschia, ch'ellas dattan l'ocasiun a las scholaras ed als scholars da sa participar activamain. La relaziun cun il mund da viver ha ina gronda impurtanza, perquai che là po l'emprender survegnir in access tras las experientschas dal mintgadi che pon – da lur vart – vegnir utilisadas sco occurrenz d'emprender.

Contextualisar

Scholaras e scholars cun impediments complexs n'han savens (anc) betg fatg tut las experientschas, sin las qualas sa basan ils champs. Las experientschas che vegnan premissas implicitamain en il Plan d'instrucziun pertutgant temas e cuntegns ston perquai l'emprim vegnir pussibilitadas. Quai po vegnir cuntanschì cun tschernier e cun adattar ils ambients d'emprender, uschia che la scolara u il scolar po far experientschas impurtantas per l'emprender:

- » integrar ils temas e las enconuschientschas en situaziuns dal mintgadi (p.ex. «chapid en situaziuns dialogicas d'udida» durant la tgira)
- » integrar ils temas e las enconuschientschas en situaziuns d'applicaziun (p.ex. matematica cun metter a maisa u cun tagliar ina petta)
- » colliar cun temas actuals dal mund da viver da la scolara u dal scolar
- » adattar ils cuntegns u ils temas e las enconuschientschas a las pussaivladads d'acquisiziun (p.ex. specific-perceptiv empè da abstract-noziunal)
- » metter a disposiziun meds auxiliars, dar in'assistenza persunala u adattar autramain ils ambients d'emprender per permetter da far experientschas

Infurmaziuns en questa brochura

Ils cuntegns obligatorics, ils temas/las enconuschientschas èn fixads en il Plan d'instrucziun 21 e na vegnan pia betg menziunads en questa brochura. Ultra da quai fai pac senn da vulair far qua prescripziuns davart situaziuns d'emprender e dal mintgadi, perquai che quellas ston vegnir concepidas a moda adattada a las premissas da las scholaras e dals scholars. Per concepir ils ambients d'emprender e per tschernier lieus d'emprender ordaifer la scola ston vegnir resguardads era la veglia-detgna, ils interess, ils talents, l'origin da la famiglia e las experientschas preliminaras. Perquai datti mo las suandantas explicaziuns en questa brochura:

Infurmaziuns davart il contextualisar vegnan dadas en il chapitel 3 per tut ils champs. Pussaivladads per realisar concretamain il contextualisar planisond situaziuns d'emprender vegnan explitgadas en il chapitel 5 (cf. parts davart il «contextualisar»).

Relaziun cun la ICF

Ils secturs da la vita ICF descrivan, nua che uffants e giuvenils èn integrads respectivamain nua che lur participaziun è smanatschada u vegn impedita. Ils secturs da la vita pon era vegnir chapids sco secturs d'experientscha, en ils quals scholaras e scholars entran en contact cun temas, cun cuntegns e cun enconuschientschas impurtantas.

En intgins chantuns respectivamain en intginas scolaz vegnan ils secturs da la vita ICF duvrads per determinar ils accents da promoziun. D'ina vart èsi impurtant ch'ils secturs da la vita ICF vegnian colliads cun ils temas e cun las enconuschientschas dal Plan d'instrucziun 21 (p.ex. comunicaziun e diever da medias) e da l'autra vart che quai permettia experientschas ed inscunters autentic.

Participaziun dependa da facturs da l'ambient (facturs che promovon u che frainan). Ils facturs da l'ambient èn elements da la concepziun dal context e pon vegnir adattads uschia, ch'ina participaziun daventa pussaivla.

Disturbis da la funcziunalitad (p.ex. funcziuns dal corp e da la vesida, activitad da chaminar) pon pretender d'adattar l'ambient u da duvrar meds auxiliars u da metter a disposiziun access alternativs ad experientschas ed ad enconuschientschas.

Planisaziun da promoziun e plan da furmaziun

Plan da furmaziun

Per planisar purschidas da furmaziun, process d'emprender e finamiras sto ussa vegnir resguardà il Plan d'instrucziun 21 era per scolaras e scolars cun impediments complexs. Ina planisaziun da promoziun che na persequitescha betg las finamiras da furmaziun ch'èn definidas en il Plan d'instrucziun 21 n'è betg cuntentaivla. En quai che suonda duain vegnir skizzads ils puncts essenzials. En il chapitel 5 vegnan descrittis pli detagliadamain las relaziuns tranter la diagnostica da promoziun, la planisaziun da promoziun ed il plan da furmaziun.

Prescripziuns chantunalas

La diagnostica da promoziun e la planisaziun da promoziun sco era ils process, criteris ed instruments che vegnan duvrads per quellas, èn reglads sin plaun chantunal. Ils chantuns che fan part dal Concordat da pedagogia speziala, dovran la ICF sco terminologia cuminaivla e sco sistem d'infurmaziun e da documentaziun per sclerir il basegn (procedura da scleriment standardisada PSS), ed intgins chantuns era per ils discurs davart la situaziun actuala u sco basa per planisar la promoziun.

Il Plan d'instrucziun 21 è in plan d'instrucziun cuminaivel da tut ils chantuns da la Svizra tudestga, però ils chantuns èn responsabels per al realisar. Differenzas èn pussaivlas, per exempel en connex cun prescripziuns pertutgant la tavla da lecziuns, pertutgant l'attestat u pertutgant l'organisaziun dals stgalims da scola. Uschia ston vegnir resguardadas las prescripziuns chantunalas ch'èn relevantas per la planisaziun.

Meds d'instrucziun

Ils meds d'instrucziun han ina gronda impurtanza per realisar il Plan d'instrucziun 21 en las scolas. Els èn in rom per la planisaziun da l'onni e per l'orientaziun en connex cun la realisaziun da la planisaziun da l'onni en la planisaziun da l'instrucziun. Ils meds d'instrucziun gidan a sclerir la dumonda cura, nua, co e tge ch'i vegn fatg durant l'instrucziun per cuntanscher las finamiras da l'instrucziun (p.ex. cumpetenzas da basa). Per scolaras e scolars cun impediments complexs na pon quests meds d'instrucziun savens betg vegnir duvrads uschia ch'els mainan a la finamira. Correspundentamain pretensius èsi da far e da realisar il plan da furmaziun.

Realisaziun en chantuns ed en scolas

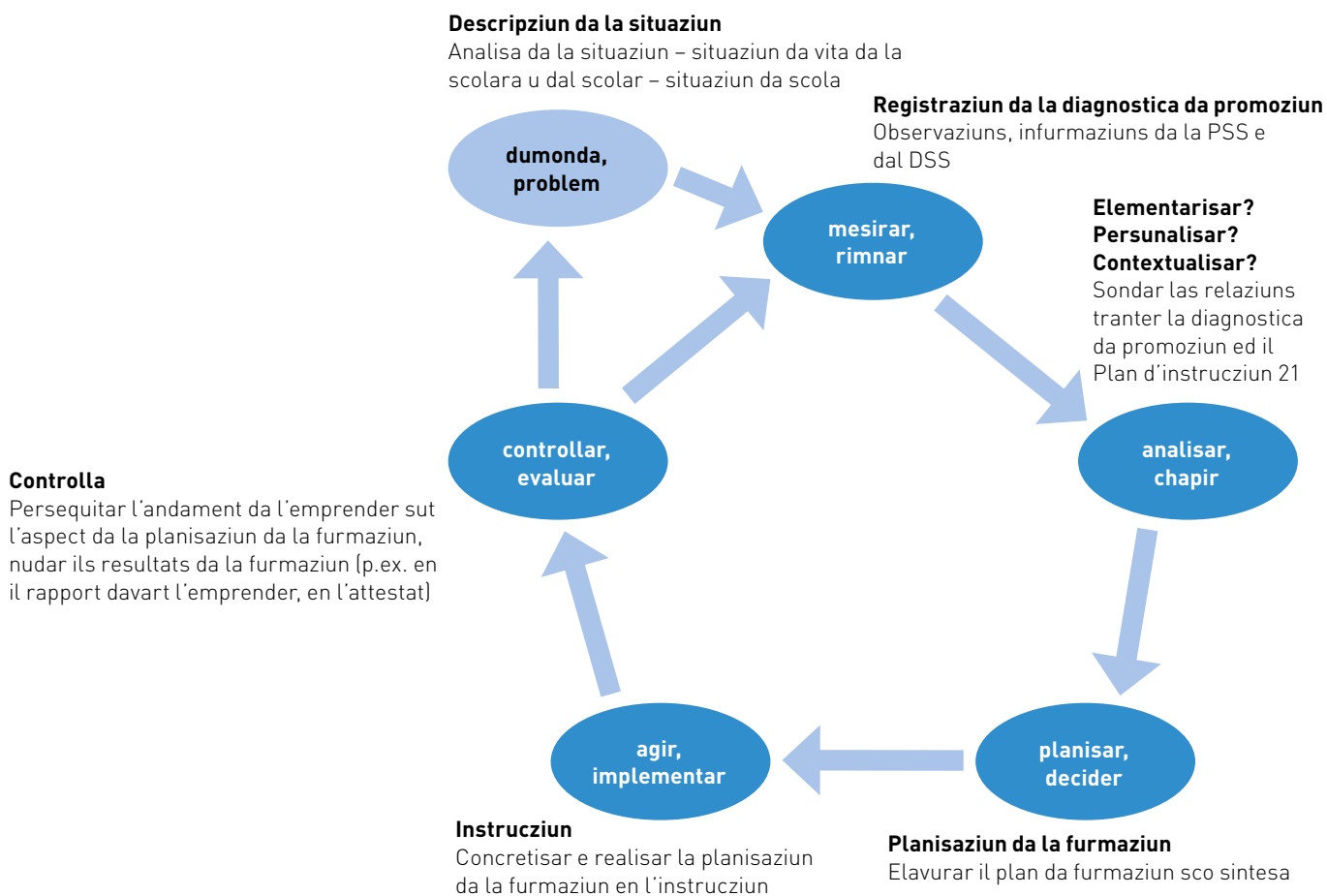
Ils chantuns surpiglian la responsabladad, sch'els vulan adattar lur documents da planisaziun u sch'els vulan sviluppar novs projects ch'èn accordads meglier cun il Plan d'instrucziun 21. Sin plaun da las scolas poi per exempel far dapli senn da sviluppar in plan da lavur u in curriculum specific da la scola: per accordar il proceder cun sia gruppa en mira e per render visibel, cura ch'i vegnan tractads tge cuntegns obligatorics (planisaziun suror ils trais ciclus dal Plan d'instrucziun 21). Tut las relaziuns na ston betg vegnir concepidas da nov per mintga scolara u scolar. Bainquant sa lascha sclerir sin plaun da la scola u da la gruppa e dal stgalim. Ils scleriments sin plaun da la scola distgargian las persunas spezialisadas da convegnientschas, ed èn in rom cuminaivel per far il plan da furmaziun.

Planisaziun da furmaziun integrada en il ciclus da promoziun

La basa per reunir la planisaziun da promoziun e la planisaziun da furmaziun è il ciclus da promoziun. La planisaziun da furmaziun è integrada en il ciclus da promoziun. Suentar la descripziun da la situaziun e suenter la registraziun da la diagnostica da promoziun vegnan rimnadas las infurmaziuns impurtantas per etabliar las relaziuns cun il Plan d'instrucziun 21 (analisar, chapir) e fixadas las finamiras da furmaziun per ina planisaziun dal semester u da l'onni (planisar, decider). En il plan da furmaziun vegnan fixadas las extensiuns relevantas (elementarisar, persunalisar, contextualisar) (cf. illustraziun 3).

Co ch'i po vegnir fatga – partind da la registraziun da la diagnostica da promoziun – ina planisaziun da furmaziun orientada al Plan d'instrucziun 21, vegn concretisà en il chapitel 5.

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

Illustraziun 3: Survista per reunir la diagnostica da promoziun, la planisaziun da promoziun e la planisaziun da furmaziun

Punct da partenza da la diagnostica da promoziun

Tge è anc relevant da nossa planisaziun da promoziun da fin ussa? La resposta a questa dumonda vegn ad esser differenta en las differentas scolas e tar las differentas personas spezializadas. Quai tant pli ch'ils differents chantuns e las differentas scolas applitgeschan fitg differentas strategias per planisar la promoziun. La brochura mussa vias, co ch'ins po cuntanscher – sin fundament da la diagnostica da promoziun – ina planisaziun da l'onn da scola orientada al Plan d'instrucziun 21. Nov èsi che las infurmaziuns diagnosticas na vegnan betg mo utilisadas per fixar ils accents da promoziun. Ellas vegnan era duvradas per planisar l'acquist da cumpetenzas sin tut ils champs sco era per planisar las purschidas d'emprender correspondentas e – sche necessari – per far adattaziuns specificas per l'impediment.

Duvrar las infurmaziuns diagnosticas per planisar la furmaziun

Per che las infurmaziuns da la diagnostica da promoziun vegnian duvradas optimalmain per planisar la furmaziun èsi impurtant d'integrar las suandantas distincziuns: Restricziuns da las funcziuns: Ils disturbis da las funcziuns dal corp, ils problems e las ristgas da sanadad (ICF ed ICD) inditgeschan ils meds auxiliars necessaris e las adattaziuns da l'ambient. Las consequenzas da las restricziuns da las funcziuns per il process da furmaziun ston vegnir minimadas uschè fitg sco pussaivel.

Abilitads ed inschigns: Las activitads da la ICF registreschan tge ch'in uffant sa gia e tge betg, respectivamain quant enavant che abilitads ed inschigns èn sviluppadas a moda adattada a la vegliadetgna. Abilitads ed inschigns pon vegnir chapids sco cumpetenzas u sco cumpontas da cumpetenzas. Abilitads ed inschigns avant maun èn

SURVISTA E BASAS CONCEPZIUNALAS

la basa per la participaziun ed il punct da partenza per il svilup da las cumpetenzas. Talents e potenzials: Interess, preferenzas, strategias per dumagnar conflicts sco era motivaziuns èn basas impurtantas per concepir process da furmaziun che han success. Els dattan in'orientaziun per la qualificaziun ed inditgeschan las «zonas dal proxim svilup». Quests aspects impurtants n'èn betg registrads sistematicamain en la ICF (cf. «criteris che sa refereschon a persunas»).

**Coliaziun dals accents da
promoziun cun ils champs
extendids**

La cunvegna cuminaivla dals accents da promoziun è fitg derasada cunzunt en il rom dal discurs davart la situaziun actuala en scola. Las relaziuns tranter ils accents da promoziun ed ils champs pon vegnir etablidas tant cun elementarisar (colliar activitads cun cumpetenzas, cun abilitads e cun inschigns) sco era cun contextualisar (colliar la participaziun en in sector da la vita cun temas, cun cuntegns e cun enconuschientschas).

Ils accents da promoziun dattan era infurmaziuns davart la concepziun da las situaziuns d'emprender e davart la tscherna dals objects d'emprender. Las finamiras da furmaziun percuter na sa laschan betg deducir da las restricziuns da la funcziun. Là, nua ch'ils svilups da las cumpetenzas n'èn betg in'orientaziun adequata en il Plan d'instrucziun 21, vegnan duvrads ils secturs da qualificaziun.

Far il plan da furmaziun

Las infurmaziuns da la diagnostica da promoziun ed ils scleriments complementars èn il punct da partenza per far il plan da furmaziun. Stoi vegnir elementarisà? Sch'ils stgalims da cumpetenza dal Plan d'instrucziun na dattan nagina orientaziun u dattan memia pauca orientaziun, vegnì fixà sco emprim tge abilitads ed inschigns (en il senn d'aspects da las cumpetenzas) che ston vegnir sviluppads. Alura sa tschenta la dumonda per tge che la cumpetenza aspirada qualifitgescha l'uffant. Uschia vegni garantì che l'acquist da tschertas abilitads u da tscherts inschigns gida a qualifitgar en il senn da l'incumbensa da furmaziun ed en il senn da las finamiras da furmaziun dal Plan d'instrucziun 21. Sco terz stoi vegnir ponderà, co ch'ils contexts d'emprender ston vegnir concepids per facilitar e per sustegnair uschè bain sco pussaivel il process d'emprender. Qua sa tracti era da pussibilitar experientschas – independentamain da las prestaziuns furnidas.

Qua ina proposta, co ch'il plan da furmaziun pudess vegnir structurà (cf. ils exempels detagliads «Nina», «Leo» e «Dino» en il chapitel 6):

Champs	Elementarisar	Persunalisar	Contextualisar
<i>Accents da promoziun</i>	(relaziun cun las cumpetenzas) Promover... (Tge)	(relaziun cun la qualificaziun) Qualifitgar per... (Per tge)	(relaziun cun las experientschas) Concepir situaziuns... (Nua)
Champs			

Champs extendids

Linguas

Infurmaziuns generalas

En il champ «linguas» ha la lingua d'instrucziun «rumantsch» ina impurtanza speziala. Emprender ina lingua estra na duess dentant betg vegnir exclus da princip. Perquai ch'i vegn applitgà in vocabulari pli pitschen ed ina lingua pli simpla en l'instrucziun da linguas estras, resultan era là chaschuns d'emprender impurtantas. La lingua è in med da communicaziun ed ha perquai ina impurtanza speziala. La lingua è dentant era in mund da simbols cun agens systems da segns. La lingua da scrittira è ina da las tecnicas culturalas las pli impurtantas. Savair scriver è in element central per la participaziun a la societad.

En quest champ sa tracti da las suandantas experientschas d'emprender:

- » chapir e duvrar suns sco segns, chapir e duvrar simbols
- » barat tranter persunas
- » communitgar in cun l'auter e vegnir chapì
- » lingua sco experientscha culturala ed estetica

Elementarisar

Il diever da la «lingua» sco med da communicaziun è in'abiltad fundamentala da l'uman. Latiers tutga era la communicaziun nunverbala u parverbala. Centralmain sa tracti dal diever sapientiv da segns. Il Plan d'instrucziun 21 descriva abilitads fundamentalas che pon vegnir elementarisadas facilmain. En quai che suonda vegnan enumerads aspects linguistics elementars che n'èn betg cuntegnids en il Plan d'instrucziun 21.

Tadlar

Tadlar

- » localisar suns e ramurs (abilitads fundamentalas)
- » suandar expressiuns sonoras d'autras persunas

Leger

Leger

- » suandar expressiuns nunverbals (direcziun da l'egliada, gests d'indicaenziun e.u.v.)
- » decodar differents purtaders da significaenziuns (p.ex. gestic, mimica, posiziun = expressiun corporala)
- » leger fotografias e maletgs

Discurrer

Discurrer

- » producir suns e gests (expressiun corporala)
- » exprimer ils basegns a moda verbala u nunverbala

Scriver

Scriver

- » metter fastizs
- » duvrar fastizs sco segns communicativs

Linguas en il focus e litteratura en il focus

Quests champs da cumpetenzza vegnan en emprima lingia contextualisads (cf. qua sutvart).

CHAMPS EXTENDIDS

Persunalisar	«Linguas» ed en spezial l'abiltad linguistica prestan ina contribuziun essenziala a la qualificaziun. La lingua porscha in access a sasez, ad autras persunas ed a l'ambient. Ella è in motor essenzial per il svilup dal patratgar. Areguard ils singuls secturs da qualificaziun duess vegnir resguardà il suandant:
Esser e d'avegnair sasez	La lingua è in med impurtant per s'exprimer e per preschentar sasez. L'atgna istorgia u biografia daventa accessibla tras raquintaziuns (narraziuns) e tras la reproducziun linguistica (represchentaziuns). L'autur s'exprima sur la lingua.
Acceptar sasez ed auters	Renconuschientscha, apprezzaziun e stima vegnan intermediadas e percepidas sur la comunicaziun (verbala e nunverbala). La conscienza da sasez vegn rinforzada tras las interaccziuns cun autras persunas. La lingua è en quest connex in med impurtant per stgaffir intersubjectivitat (apprezaziun e stima da l'autra persuna). La lingua serva sco med per stabilir e per tgirar relaziuns.
Sa barattar ed appartegnair	La lingua verbala e nunverbala è in med impurtant per il dialog e per il barat.
Cundecider e concepir	La comunicaziun è la basa per la cooperaziun, per l'abiltad da schliar conflicts e per accziuns cuminaivlas.
Acquistar ed utilisar	La lingua è ina tecnica culturala impurtanta e dat access a la societad, a la cultura ed a la tecnologia. La lingua è in instrument impurtant per render accessibel il mund.
Persister e dumagnar	La lingua gida a estructurar ed a liquidar incumbensas.
Contextualisar	Experientschas cun la lingua e cun il letrisssem (abiltad da scriver e da leger) èn indispensablas per il svilup da l'uman. Mintga situaziun porscha occasiuns da duvrar la lingua e da percepir lur funcziun. En quest connex èn relevantas cunzunt las suandantas experientschas:
Experientschas cun lingua sco medium da la comunicaziun	Concepir situaziuns che motiveschan la scolara u il scolar da communitgar e da sviluppar interess per barattar infurmaziuns, sentiments e.u.v.
Experientschas litteralas	Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun cudeschs, cun cudeschs auditivs e cun istorgias en differents mediums, cun la furma scritta e cun l'impurtanza da segns e da simbols. Experientschas cun suns e cun grafissem da differentas linguas. Experientschas cun versets, cun rimas e cun poesias (cf. era chantar).
Experientschas cun lingua sco medium da l'emprender e da l'applicaziun da la savida	Concepir situaziuns (en tut ils champs), nua che l'uffant chatta in access a la lingua sco isegl (tecnica culturala), per schliar problems, per represchentar il mund (furmaziun dal vocabulari).
Experientschas cun lingua sco medium da la participaziun	Concepir situaziuns, nua che la lingua pussibilitescha in access per sa participar a differents munds da viver. Concepir situaziuns comunicativas en tut ils secturs da la vita ed en tut ils munds da viver.

Matematica

Infurmaziuns generalas

En il champ «matematica» sa tracti da perscrutar e da represchentar regularitads en il mund. La matematica porscha in access per percepir regularitads, relaziuns tranter chaussas ed urdens en il spazi ed en il temp. Fatgs en il mund d'aventan uschia chapibels e previsibels.

En quest champ sa tracti da las suandantas experientschas d'emprender:

- » matematisaziun da l'ambient
- » orientaziun en il spazi ed en il temp sco era abstracziuns respectivass
- » manipulaziun abstracta da fatgs
- » represchentaziun da relaziuns

Il champ fixescha activitads ch'èn centralas per l'acquist da la cumpetenzza matematica. Sch'ins na resguarda betg mo l'aspect cognitiv, sa tracti en quest connex da las suandantas activitads:

- » ordinar, midar, differenziar, cumparegliar, «exprimer» (operar e numnar)
- » percepir, explorar, scuvrir, intercurir (perscrutar ed argumentar)
- » furmar musters, cuntinuar musters, attribuir (matematisar e preschentar)

Elementarisar

Il s'emprims stgalims da cumpetenzza, en spezial en «Dumber e variabla», premettan forza imaginativa ed in'abilitad fundamentala da matematisar: permanenza dals objects (basa per la classificaziun), ina chapientscha per egualitads e per differenzas, la separaziun da l'avant e dal suenter sco era la furmaziun da retschas. Premessas vegnan era abilitads prenumericas ch'èn impurtantas per las cumpetenzas concernent grondezzas e datas. Il s'andants puncts precedan il s'galims da cumpetenzza en il Plan d'instrucziun 21:

Dumber e variabla

Svilup dal dumbrar, model da la colliaziun tranter cifras e grondezzas, dumbrar verbalmain, dumbrar giu, attribuziuns 1:1, attribuir quantitads equivalentas

Furma e spazi

Percepir, distinguer e savair denominar il spazi dal corp, posiziuns d'objects en il spazi, percepciun dal spazi [cf. NUS 8]

Grondezzas, funcziuns, datas e casualitad

Concepts dal temp – cun il focus sin la classificaziun dal temp (di/notg, avant/suenter e.u.v.) [cf. NUS 9.1], enconuscher qualitads da materials e d'objects (abilitads prenumericas)

Persunalisar

I na po betg vegnir fixà en general, co ch'il champ «matematica» serva a la qualificaziun da la scolara u dal scolari – ultra da l'acquist da las capacitads da pensar fundamentalas, dals algoritmus e da las strategias (matematica sco tecnica culturala, cf. «Acquistar ed utilisar»). Qua è il s'interess, las motivaziuns ed il s'potenzials individuals da gronda impurtanza.

En spezial ad uffants ed a giuvenils cun disturbis dal spectrum da l'autissem po la matematica porscher in access a sasezs ed ad autras persunas.

Contextualisar

La matematica è omnipreschenta. Ella po vegnir percepida en il mintgadi ed en differents munds da viver. Il perscrutar ha ina impurtanza speziala en quest connex. Avant ch'il mund po vegnir tematisà, sto el vegnir percepi.

Experientschas cun il corp, cun il spazi e cun objects

Concepir situaziuns che permettian da percepir stadis e midadas da l'agen corp u d'objects en il spazi ed en il temp; percepciun dal temp.

CHAMPS EXTENDIDS

Experientschas cun la matematisaziun	Concepir situaziuns che permettian da percepir structuras, l'ordinaziun da l'agir, constanza, regularitads ed egalitad/differenza – sco svilup d'aspectativas concernent l'andament, ils resultats che pon vegnir spetgads e las consequenzas da l'agir.
Experientschas cun la matematica sco medium dal patratgar (instrument)	Concepir situaziuns, en las qualas vegnan duvrads urdens e structuras per schiar problems dal mintgadi.

Natira, uman e societad

Infurmaziuns generalas	En quest champ sa tracta da render accessiblas a las scolaras ed als scolars – sin basa da quatter activitads (percepir il mund, s'occupar dal mund, s'orientar en il mund, agir en il mund) – las suandantas quatter perspectives sin il mund: » natira e tecnica » economia, lavur e tegnaichasa » spazis, temps e societads » etica, religiuns, cuminanza Cunzunt per manar ina vita independenta èn quellas da gronda impurtanza. Qua pon era vegnir stgaffidas chaschuns d'emprender per la «furmaziun per in svilup persistent» e per l'orientaziun professiunala.
Elementarisar	Las activitads relevantas en quest champ porschan la basa necessaria per l'elementarisaziun. Sut «percepir il mund» pon per exempel vegnir sviluppads abilitads ed inschigns fundamentals. Il mund na duai dentant betg mo vegnir rendì accessibel cun patratgar, mabain era tras l'agen agir, cun explorar sco era cun empruvar e cun far sbagls. Per lung dals differents champs da cumpetenzza pon vegnir stgaffidas chaschuns d'emprender che permettian ina relaziun cun il mund da viver da las scolaras e dals scolars e che sviluppan uschia vinavant l'orientaziun e l'agir en il mund.
Persunalisar	Gist en il champ «natira, uman e societad» porschan ils interess ed ils basegns da la scolara u dal scolar buns puncts da referiment. Gist uschè impurtant èsi da resguardar sfidas actualas u incumbensas da svilup (p.ex. ir sulet a scola d'avent da chasa). Tut tenor il sector da qualificaziun èn adattadas u s'imponan perspectives da different cuntegn (p.ex. «acceptar auters» – stretga relaziun cun NUS 7 e 12).
Contextualisar	La contextualisaziun po succeder per lung dals champs da cumpetenzza: cun concepir situaziuns che permettian da s'occupar cun il mund tenor ils basegns da la scolara u dal scolar. En quest connex èn da resguardar tut las quatter perspectives tematicas dal champ e tut ils secturs centrals da la vita (temp liber, tegnaichasa, lavur, mobilitad, economia, vita civica), differents spazis da viver da persunas e d'animals (natira, mintgadi) e modas da viver (cultura, tecnica, religiun, etica).

Art ed activitads expressivas

Infurmaziuns generalas

Art ed activitads expressivas cumpiglian d'ina vart l'expressiun persunala e la percepciun estetica, da l'autra vart l'occupaziun cun differents mediums, materials ed utensils. En il process creativ s'occupan las scolaras ed ils scolars cun sasezs, ellas ed els experimenteschan e sviluppan, ellas ed els planiseschan ed elavuran products. Sper il product è era la percepciun dal process in punct impurtant. Tala è ina part da la valur da la furmaziun.

Elementarisar

Cumpetenzas «tecnicas» fundamentalas ston vegnir svilupadas ordavant. Quai cumpiglia per exempel il tschiffar, l'utilisar isegls u autras abilitads elementaras che pon vegnir chapidas en il senn il pli vast sco tecnicas culturalas.

Experientschas fundamentalas cun concepir e cun crear sa laschan sviluppar en il gieu (gieus da funcziun, gieu da rollas, gieu da construcziun, travestgir), ma era en il mintgadi (ir enturn cun isegls, apparats tecnicos, objects d'endrizzament).

Avant che pudair empruvar process creativs, ston vegnir fatgas experientschas cun ir enturn cun ils mediums respectivs. En process creativs vegnan approfondadas questas experientschas, ed i vegn examinà tge effect che quellas han per il product.

Persunalisar

Il champ «art ed activitads expressivas» è spezialmain adattà per la persunalisaziun. En quest connex ston ins partir dals interess, dals basegns e dals munds da viver da la scolara u dal sclar. Potenzials e talents existents duain vegnir scuvids e promovids. Ina relaziun spezialmain impurtanta resulta per ils suandants secturs da qualificaziun: «esser e daventar sasez», «persister e dumagnar» sco era «acquistar ed utilisar».

Contextualisar

L'art figurativ, textil e tecnic ha ina gronda impurtanza en il mintgadi ed è relevant per dumagnar differentas incumbensas da la vita pratica (schliar problems). Experientschas correspundentas ston vegnir pussibilitadas en ambients d'emprender accessibels ed inspirants. Ils suandants aspects han ina impurtanza speziala en quest connex:

Experientschas esteticas

Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun products e cun lur effect per ils senns e per il sentir.

Experientschas cun art, cun tecnica e cun design

Concepir situaziuns che permettian d'explorar differents objects e lur funcziuns.

Concepir scuntradas cun products da l'art e da la cultura, dal design e da tecnica (p.ex. museum, exposiziun).

Experientschas cun producir e cun furmar

Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun materials figurativs, tecnicos u textils e cun isegls.

Concepir situaziuns, nua che products figurativs, tecnicos u textils vegnan producids tenor model u libramain.

CHAMPS EXTENDIDS

Chant e musica

Infurmaziuns generalas

Tras la musica pon scolaras e scolars percepir sasezs, s'exprimer e sa barattar cun autras persunas. A medem temp è la musica in bain cultural che duai vegnir rendì accessibel. La musica permetta d'exprimer sentiments e stadis d'anim, senza stuair far diever da la lingua.

Elementarisar

Las suandantas abilitads fundamentalas precedan ils stgalims da cumpetenzza descrits en il Plan d'instrucziun 21:

Chantar e discurren

Duvrar la vusch cun chantar, producir tuns cun la vusch ed exprimer insatge (cf. lingua/discurren).

Tadlar e s'orientar

Localisar suns (cf. lingua/tadlar).

Sa mover e sautar

Mover il corp (a moda nundifferenziada) tar musica u reagir cun il corp (a moda nundifferenziada) sin musica.

Far musica

Far musica (a moda nundifferenziada) cun materials e cun instruments.

Persunalisar

Era en il champ «musica» sa laschan tematisar interess e basegns da las scolaras e dals scolars e promover talents. Ina relaziun speziala exista envers ils suandants secturs da qualificaziun: «sa barattar ed appartegnair», «esser e d'aventar sasez», «cundecider e concepir».

Contextualisar

Pussibilitar experientschas culturalas è ina part da l'incumbensa da furmaziun. Lattiers tutgan en spezial:

Experientschas esteticas

Concepir situaziuns che permettian da scuvrir e da sviluppar atgnas preferenzas. Percepir sincronisaziun, resonanza ed alternanza.

Percepir sincronisaziun, resonanza ed alternanza

Concepir situaziuns che permettian da percepir musica e ses effects sin sasez e sin auters (plazza da ballape, kino, chantar cun auters).

Experientschas cun musica sco furma d'art

Concepir situaziuns che permettian da far experientschas multifaras e da scuntrar differents stils e differentas tradiziuns da musica.

Experientschas cun musica sco medium dal concepir e dal preschentar

Concepir situaziuns, nua che impressiuns musicalas vegnan exprimidas tras il moviment, tras la lingua u tras maletgs.

Concepir situaziuns, nua che stadis d'anim vegnan exprimids u preschentads tras la musica.

Moviment e sport

Infurmaziuns generalas

Partind da cumpetenzas existentas pon moviments e musters da moviments vegnir promovids tar tut las scolaras e tut ils scolars, per exempel cun variar il temp (sveltezza, durada), il spazi (orientaziun, viadis en il spazi) e l'energia (applicaziun da forza, tensiun dal corp). En quest connex vali da resguardar las pussaivladads da moviment da la scolara u dal scolar e d'integrar – sche necessari – era il diever da meds auxiliars (p.ex. sutga cun rodas) en la realisaziun.

Elementarisar

En cas ch'i mancan abilitads fundamentalas, ston quellas vegnir sviluppadas. En quest connex vegni renvià a las activitads dal sector «mobilitad» da la ICF. Las suandantas abilitads ed ils suandants inschigns precedan las cumpetenzas en il Plan d'instrucziun:

Moviments da basa

Stabilisar, modifitgar, midar posiziuns dal corp (era en l'aua)
Sa muventar (ruschnar, glischnar, ir sin tuts quatter, chaminar, nudar)
Promover il diever dals mauns e dals bratschs (trair, stuschar, tschiffar, purtar, stumplar, laschar liber, volver, pigliar)

Currer, siglir, bittar

Preparar, sviluppar ed augmentar la qualidad dals tips da moviments da basa numnads e da lur variaziuns

Sa mover vi d'urdains e sin differents funs u cun isegls cun rodas

Preparar, sviluppar ed augmentar la qualidad dals moviments da basa vi d'urdains (p.ex. ballabaina) e sin funs (p.ex. glischnera) u cun isegls cun rodas

Preschentar e sautar

Percepir sasez e l'ambient (a moda nundifferenziada), s'exprimer cun moviments

Sa mover en l'aua

Preparar, sviluppar ed augmentar la qualidad dals moviments en l'aua

Persunalisar

Il champ «moviment e sport» presta ina contribuziun impurtanta per sviluppar la confidenza en sasez ed in'abilitad d'agir fundamentala. En il sport èsi era pussaivel d'exercitar da persister e da dumagnar difficultads. En spezial sch'i èn avant maun interess, talents e motivaziuns correspundentas e sch'i vegnan concepidas chaschuns d'emprender correspundentas, presta quest champ ina contribuziun impurtanta per tut ils secturs da qualificaziun.

Contextualisar

Bunamain mintga situaziun ha il potenzial da preparar, da sviluppar e da megliar moviments. En quest connex sa tracta era da sa mover en il mintgadi, da percepir e da concepir activamain moviments sco era da sviluppar vinavant tals. Las suandantas experientschas èn centralas en quest connex:

Experientschas cun moviment e cun saut

Concepir situaziuns, nua che stadi d'anim vegnan exprimids u preschentads tras il moviment.
Concepir situaziuns, nua che musters da moviments e successiuns da moviments vegnan sviluppads e preschentads tar musica.

Experientschas cun disciplinas da sport e cun urdains da sport

Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun gieu da moviment e da sport sco era cun lur reglas da gieu.
Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun urdains da sport.

Experientschas cun la cultura da moviment e da sport

Concepir situaziuns che permettian da far experientschas cun la cultura actuala da moviment e da sport (p.ex. di da sport, di da gieu, occurrenz da sport, concurrenz).

CHAMPS EXTENDIDS

Medias ed informatica

Infurmaziuns generalas

L'incumbensa da furmaziun prevesa da garantir ch'ils uffants hajan access a medias analogas e digitalas e ch'els sappian ir enturn cun questas medias. En spezial ad uffants cun impediments complexs pussibiliteschan medias in access al mund. Quest access vali da sviluppar. En quest connex sa tracti era da cumpetenzas en l'applicaziun d'apparats, plinavant da l'ir enturn cun meds auxiliars specifics per persunas impedidas sco era cun apparats technics.

Elementarisar

Las cumpetenzas che precedan il Plan d'instrucziun pertutgan en spezial l'ir enturn cun isegls e cun apparats che servan ad elavurar, ad arcunar ed a transmitter infurmaziuns (p.ex. «BIGmack», apparats da la communicaziun sustegnida, smartphones e tablets cun configuraziuns simplas).

Persunalisar

Novas medias e medias tradiziunalas èn fitg impurtantas per tut ils secturs da qualificaziun. Ina impurtanza particulara han ils secturs «acquistar ed utilisar», «sa barattar ed appartegnair» sco era «acceptar sasez ed auters» (protecziun da l'atgna sfera privata).

Contextualisar

Experientschas cun medias èn pussaivlas en tut ils secturs da la vita. Correspundentamain duain medias, meds auxiliars per la communicaziun e per l'orientaziun vegnir applitgads en tut ils secturs. En quest connex èn impurtantas cunzunt las suandantas experientschas:

Experientschas cun medias digitalas e tradiziunalas

Concepir situaziuns, nua che medias vegnan applitgadas (p.ex. televisiun, internet), nua che lur impurtanza vegn percepida (p.ex. dumandar agid) u nua che medias vegnan utilisadas (p.ex. apps, gieus).

Experientschas cun il computer e cun l'informatica

Concepir situaziuns, nua ch'il computer u apparats electronics vegnan duvrads per dumagnar il mintgadi (p.ex. automat da bigliets) e per communitgar (p.ex. telefon, indrizs da cuntradiscurs).

Orientaziun professiunala

Infurmaziuns generalas

Per giuvenils cun impediments complexs na cumpiglia l'orientaziun professiunala betg mo ina preparaziun per ina professiun, mabain era la preparaziun per la vita da creschids (cf. NUS, p.ex. occupaziun, abitar, temp liber, ir enturn cun assistenza persunala, abitar en ina chasa da dimora). Qua porschan ils secturs da la vita ICF ina buna orientaziun, perquai ch'i sa tracta da segirar la participaziun en tut quests secturs. Latiers tutga era l'ir enturn cun l'agen impediment (cf. era NUS.1.1.e «san sviluppar visiuns per lur avegnir»).

Elementarisar

En general poi vegnir ditg qua mo, che la preparaziun per la professiun sto esser adattada a las premissas individualas. Concepts existents e basas giuridicas (p.ex. da l'assicuranza d'invaliditad) ston vegnir resguardadas en quest connex. Ultra dal svilup da las cumpetenzas necessarias èsi era impurtant ch'ils giuvenils enconuschian ed applitgeschian las convenziuns e las pretensiuns en differentas situaziuns da la vita e da la professiun (p.ex. solidar persunas nunenconuschentas, igiena en cuschina). Da princip sa tracti era da sviluppar la prontezza da sa laschar en sin activitads e d'exequir activitads specificas per la professiun.

CHAMPS EXTENDIDS**Persunalisar**

Puncts centrals da la preparaziun per la professiun èn l'exploraziun dals agens potenzials e talents e da las atgnas preferenzas sco era l'elavuraziun d'in moda constructiva dad ir enturn cun las atgnas restricziuns. La preparaziun per la professiun e per la vita resguarda tut ils sis secturs da qualificaziun. I sa tracta da la qualificaziun generala da pudair concepir la vita tenor las atgnas ideas.

Contextualisar

Qua vali da pussibilitar experientschas multifaras che permettan da sa fatschentar cun l'atgna concepziun da la vita e cun l'atgna occupaziun:

Experientschas cun la lavur e cun la tenuta da lavur

Exercitar ina lavur u in'occupaziun; savair lavurar e s'occupar; lavurar, esser occupà u vegnir occupà ensemen cun autras persunas en differentas rollas (p.ex. suandar instrucziuns, sviluppar perseveranza)

Experientschas cun munds professionali e cun munds da lavur

Concepir situaziuns che permettan da far experientschas cun different munds da lavur e da professiun sco era cun las activitads exercitadas en tals (p.ex. fufragnadi, era professiuns pedagogicas ed artisticas).

SECTURS DA QUALIFICAZIUN

Secturs da qualificaziun

Esser e darentar sasez

Esser e darentar sasez	Aspects da la qualificaziun che sa refereschon al svilup da l'atgna identitad. Las scolaras ed ils scolars darentan abels da percepir, da regular e da chapir andaments interns e d'intercurir, d'utilisar e da descriver quels per il svilup da l'atgna identitad (cumpetenzza persunala primara). L'uffant u il giuvenil vegn qualificatgà a:
Conscienza da sasez	Sviluppar conscienza da sasez en il senn dad esser pertschert sco individi invariabel, percepir coerenza dal corp sco era percepir e dumagnar situaziuns da tensiun.
Qualitad d'autur	Sviluppar qualitad d'autur che sa mussa en il svilup d'autoefficacitad, en il svilup d'in concept d'abilitad positiv sco era en il svilup da confidenza en las atgnas fermezzas.
Expressiun da sasez	Sviluppar l'abilitad da s'exprimer, per exempel tras la communicaziun dals agens basegns e giavischs, tras la participaziun activa e tras la percepsiun necessaria da coerenza da sasez.

Acceptar sasez ed auters

Acceptar sasez ed auters	Aspects da la qualificaziun che sa refereschon al svilup da l'abilitad da respectar e da stimar sasez sco era autras persunas ed animals. Las scolaras ed ils scolars darentan abels d'identifitgar e da stimar basegns, qualitads, modas d'agir e furmas d'existenza tar sasezs e tar autras persunas, uschia ch'els darentan abels da percepir e da demussar renconuschientscha (colliaziun da cumpetenzas persunalas e socialas). L'uffant u il giuvenil vegn qualificatgà a:
Integritad	Mantegnair l'atgna integritad e l'integritad dal visavi, per exempel l'integritad corporala sco era ils sentiments.
Appreziaziun	Sviluppar l'abilitad d'appreziar ils agens dretgs ed ils dretgs dal proxim e d'exprimer questa apprezzaziun.
Stima	Sviluppar l'abilitad da mussar e da percepir stima (p.ex. qualitads preziusas tar sasez e tar auters).

Sa barattar ed appartegnair

Sa barattar ed appartegnair	Aspects da la qualificaziun che sa refereschon al svilup d'in sentiment da cuminanza e d'appartegnientscha. Las scolaras ed ils scolars darentan abels da communitgar cun autras persunas, da sa participar ad activitads cuminaivlas e da sa far valair en relaziuns (cumpetenzza sociala primara). L'uffant u il giuvenil vegn qualificatgà a:
Confidenza	Sviluppar confidenza envers autras persunas ed envers animals sco era sviluppar l'abilitad da regular vischinanza e distanza, da supportar preschientscha ed absenza e da percepir stabilitad e segirezza.
Lioms	Sviluppar l'abilitad da stabilir lioms cun autras persunas e cun animals, da sa dedicar a persunas ed ad animals e da sviluppar in sentiment d'appartegnientscha.

SECTURS DA QUALIFICAZIUN

Dialog	Sviluppar l'abiltad al dialog sco barat vicendaivel, sco resonanza da las atgnas accziuns e percepziuns en il proxim, sco «vesair e vegnir vesì».
--------	---

Cundecider e concepir

Cundecider e concepir	Aspects da la qualificaziun che sa refereschon a la concepziun da l'agen mund da viver ed a la cooperaziun a decisiuns. Las scholaras ed ils scholars daveentan abels da sa far valair activamain en differents munds da viver, da chapir e d'explorar quels sco era da concepir quels ensemen cun auters (colliaziun da cumpetenzas socialas e metodicas). L'uffant u il giuvenil vegn qualifitgà a:
Cooperaziun	Sviluppar cooperaziuns cun autras persunas, pia l'abiltad da sa laschar en sin activitads cuminaivlas en differents munds da viver ed uschia da coordinar l'agen cumportament u las modas da proceder e da suandar reglas.
Abiltad da schliar conflicts	Sviluppar l'abiltad da schliar conflicts sco abiltad d'agir independentamain, da percepir la situaziun sociala sco era da tematisar e d'empruvar modas da proceder alternativas.
Forza creativa	Sviluppar la forza creativa sco abiltad da daveentar creativamain activ en situaziuns socialas, da prender decisiuns, da concepir process e da stgaffir insatge.

Acquistar ed utilisar

Acquistar ed utilisar	Aspects da la qualificaziun che sa refereschon ad in'abiltad generala da schliar problems. Las scholaras ed ils scholars daveentan abels da sviluppar in vast repertori da strategias ed abiltads ch'els pon duvrar per schliar las pli differentas incumbensas e problematicas (cumpetenzas metodicas). L'uffant u il giuvenil vegn qualifitgà a:
Orientaziun en il mund	Sviluppar in'orientaziun en il mund sco era l'abiltad da far structuraziuns e da s'orientar en quai che riguarda andaments, lieus e temps. L'uffant u il giuvenil sviluppa l'abiltad da giuditgar situaziuns e da s'organisar correspundentamain.
S'occupar dal mund	Sviluppar l'abiltad da render accessibel il mund, d'identifitgar regularitads en il mund, da prender si e d'utilisar infurmaziuns ch'èn impurtantas per dumagnar la vita.
Modas da proceder e strategias	Acquistar, sviluppar, empruvar ed applitgar modas da proceder e strategias cunvegnetas per pudair schliar a moda efficazia ils problems che resultan en la vita.

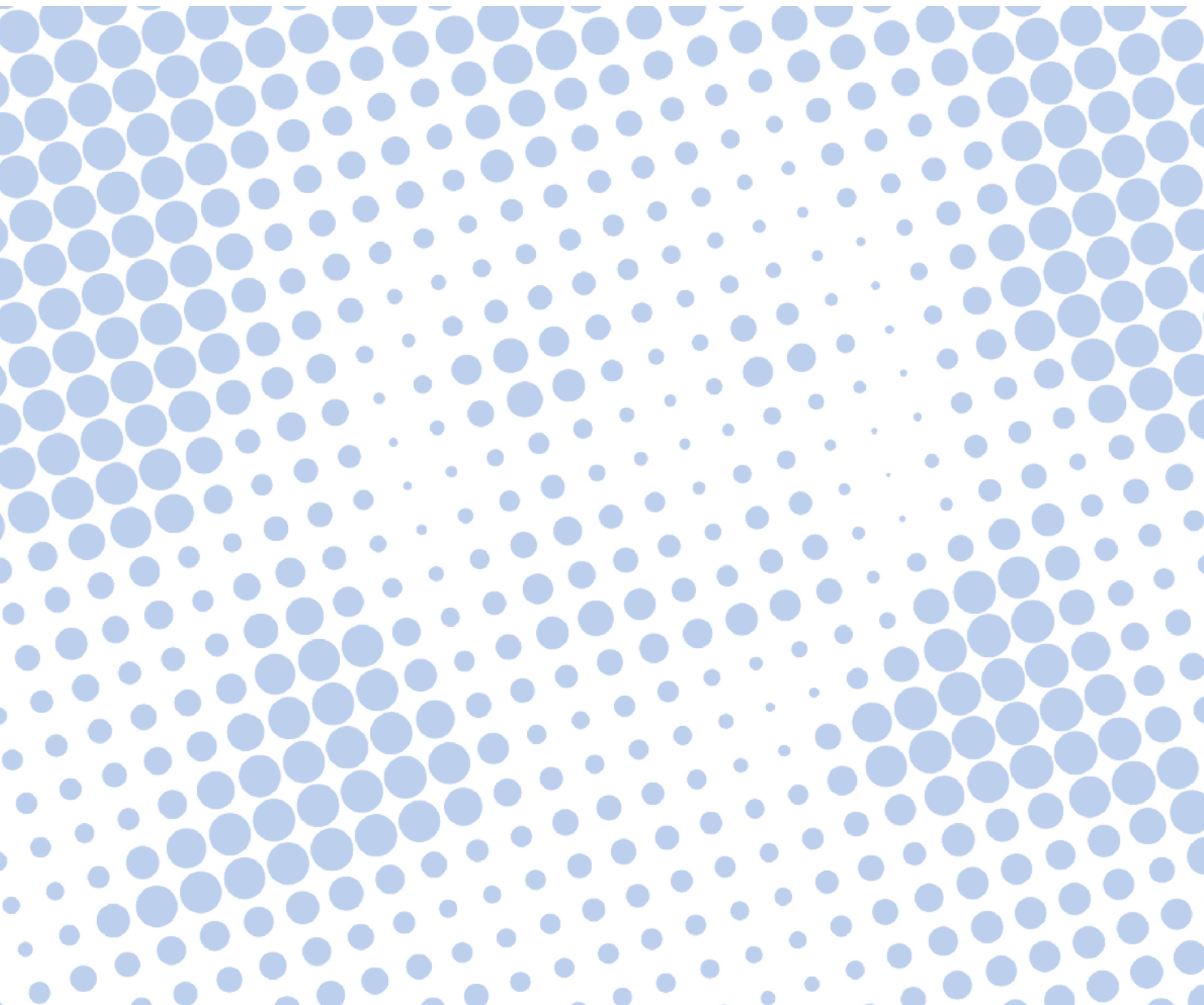
SECTURS DA QUALIFICAZIUN

Persister e dumagnar

Persister e dumagnar

Aspects da la qualificaziun che sa refereschon a la superaziun da difficultads, da conflicts u da sfidas. Las scholaras ed ils scholars davein abels d'identifitgar novas sfidas, da sa laschar en sin novs fatgs e d'utilisar latiers ils agens sentiments sco era las atgnas experientschas e reflexiuns per dumagnar resistenzas (colliaziun da cum-petenzas persunalas e metodicas). L'uffant u il giuvenil vegn qualifitgà a:

Indipendenza	Sviluppar indipendenza, per exempel l'abiltad da regular sasez, d'inziar atgnas acziuns e d'activar atgnas resursas.
Perseveranza	Sviluppar perseveranza, per exempel per dumagnar obstachels u per perseguitar atgnas finamiras.
Flexibilitad	Sviluppar flexibilitad che permetta da s'adattar a novs fatgs, d'utilisar propostas da soluziun d'autras persunas per schliar agens problems e da sviluppar l'interess per chaussas novas.

Applicaziun dals champs extendids

Extensiun concreta dals champs

Cumpetenzas, qualificaziun ed experientschas sur trais ciclus or

Sche scholaras e scholars n'emprendan betg tenor ils svilups da las cumpetenzas descrits en Plan d'instrucziun 21, stoi da princip vegnir sclerì, nua e co ch'ils champs duain vegnir extendids. Per quest intent ston tut ils champs e tut ils ciclus vegnir resguardads, perquai ch'i sa tracta la finala da garantir ina furmaziun uschè optimala sco pussaivel fin a la fin dal temp da scola obligatoric. La reducziun unilateral da las pretensiuns ad abilitads ed ad inschigns («cumpetenzas primaras») che pon – tenor la logica dal svilup – vegnir acquistads pli baud, na satisfa betg a questa pretensiun.

Ils champs èn dapli che mo «armadiras» per sviluppar abilitads ed inschigns. Ultra dals svilups da cumpetenzas en il Plan d'instrucziun 21 èn era perspectives da la qualificaziun e da la furmaziun d'experientschas puncts d'orientaziun impurtants per sviluppar, per determinar, per realisar e per controllar las finamiras da furmaziun individualas.

En quai che suonda vegn explitgà a moda exemplarica, co che questa extensiun (elementarisaziun, persunalisaziun, contextualisaziun) po vegnir premda per mauns. Ella vegn fatga adina sin basa da la situaziun da vita da la scolara u dal scholar e resguarda:

- » interess, potenzials e prontezzas;
- » facturs dal context sco ambient, vegliadetgna, schlattaina, derivanza;
- » abilitads ed inschigns avant maun;
- » restricziuns da las funcziuns avant maun.

Elementarisaziun Relaziun cun las cumpetenzas

In'elementarisaziun dal svilup da las cumpetenzas en ils champs po vegnir cuntanschida tras:

Extensiun dals stgalims da cumpetenza, uschia che era abilitads ed inschigns fundamentals, temprivs u pli simpels èn cuntegnids.

Exempel: R.1.C.1 «Las scholaras ed ils scholars san suandar discurs e mussar lur participaziun activa.» Emprim stgalim da cumpetenza «san suandar in discurs famigliar e mussar lur participaziun activa.» Pli fundamental è «san – en situaziuns famigliaras – suandar expressiuns foneticas d'autras persunas e mussar lur participaziun activa».

Focussaziun sin in'abilitad u sin in inschign entaifer il stgalim da cumpetenza.

Exempel qua survat: metter il focus exclusivamain sin «san suandar expressiuns foneticas d'autras persunas».

Schelta da singuls stgalims da cumpetenza, laschond davent auters

Exempel: Svilup da las parts nunverbalas («san interpretar il tun da la vusch», «san interpretar meds nunverbals», «san valitar las emoziuns da la persuna che discorra») da la cumpetenza R.1.A.1 «Las scholaras ed ils scholars san percepir, ordinar e cumparegliar tuns, silbas, ramurs, suns e vuschs. Els san activar ed engrondir lur stgazi da plets receptiv.»

Realisaziun pli simpla d'ina cumpetenza che spetgà tenor ciclus

Exempel: MA.2.B.1 «Las scholaras ed ils scholars san perscrutar relaziuns geometricas, en spezial tranter lunghezzas, surfatschas e volumens, formular supposiziuns e barattar enconuschientschas.» stgalim da cumpetenza «experimenteschan cun il spievel»

APPLICAZIUN DALS CHAMPS EXTENDIDS

Metter il focus sin l'acziun empè da reflectar l'acziun

Exempel: NUS.1.3 «Las scolaras ed ils scolars san identifitgar ed explitgar connexs da nutriment e bainesser.» Empè da quai: «La scolara / il scolar sa far in connex tranter nutriment e bainesser e communitgar questa experientscha cun in'expressiun.»

Empè dal «savair» duvrar autras noziuns sco per exempel «far l'experientscha»

Exempel: MU.1.A.1 «Las scolaras ed ils scolars san sa percepì cun chantar en gruppa ed applitgar differenziadamain lur vusch cun chantar en il chor. sco suonda» formular sco suonda: «La scolara / il scolar fa cun chantar l'experientscha da gruppa e sa applitgar (differenziadamain) sia vusch.»

Persunalisaziun Relaziun cun la qualificaziun

Ina persunalisaziun da l'occupaziun cun sai, cun autras persunas e cun l'ambient, che vegn iniziada tras champs, po vegnir cuntanschida cun:

Segirar la percepziun da l'autoefficacità

Stgaffir chaschuns d'emprender, en las qualas la scolara / il scolar po cuntanscher insatge. La percepziun da l'autoefficacità è ina premissa per l'emprender, latiers tutgan: percepì cumpetenzza, percepì ina integraziun sociala, percepì autonomia. Exempel: La scolara u il scolar surpiglia il manevrar dal med auxiliar electronic che dirigia l'actività da las autras scolaras e dals auters scolars.

Resguardar ils interess da la scolara / dal scolar

Resguardar ils interess cun tscherner l'object d'emprender, la relaziun cun il mund da viver u cun tscherner strategias d'emprender u meds auxiliars. Exempel: Profitar da l'interess per dinosaurs per elavurar categorias sco «pli grond / pli pitschen» (cf. MA.1.A.1a)

Explorar ils potenzials

Tschertas abilitads e tscherts inschigns sa mussan mo, sch'i dat occasiuns, en las qualas els pon vegnir mess a la prova e sviluppad. Exempel: Scuvrir il potenzial creativ cun programs da malegiar sin il computer

Trair a niz duns e talents

Dapertut nua ch'i sa mussan duns u talents, sa porscha ina pussaivladad da s'occupar pli profundamain cun sai, cun autras persunas u cun l'ambient. Exempel: Cun ina participaziun activa en ina band u cun giugar teater sa mussan duns u talents corrispondents (far musica, represchentar u sautar)

Respectar libertads

L'occupaziun activa cun sai, cun autras persunas e cun l'ambient reussescha, sch'ella è – almain per part – autodeterminada. Tgi che na survegn nagina pussaivladad da tscherner, na sa era betg prender decisiuns impurtantas pli tard en la vita. Exempel: Sustegn ed accompagnament per sclerir las atgnas preferenzas e per empruvar or decisiuns (p.ex. ponderar davart alternativas per realisar lavurs dal mintgadi, empruvar or la decisiun e reflectar davart las experientschas ELT.5.1.e)

APPLICAZIUN DALS CHAMPS EXTENDIDS

Contextualisaziun Relaziun cun las experientschas

Il connex cun ils munds da viver da las scholaras e dals scholars ch'è previs en il plan d'instrucziun, po vegnir extendì en quella direcziun che era experientschas concretas èn pussaivlas e che quellas vegnan duvradas en il senn da l'incumbenza da furmaziun. Temas u cuntegns ch'èn da tractar sco era enconuschientschas ch'èn da furmar pon vegnir rendids visibels a moda directa (empè da a moda reflectanta) sco suonda:

Emprender en situaziuns dal mintgadi empè en l'instrucziun dal rom

Situaziuns dal mintgadi sco il dumagnar la via da scola, il gentar, situaziuns da tgira u terapias pon vegnir duvradas per process da furmaziun. Exempel: [R.3.C.1](#) «Las scholaras ed ils scholars san sa participar activamain ad in dialog»: [R.3.C.1a](#) «san percepir il partenari da discussiun sco visavi e sa metter en contact cun el» po vegnir inizià en situaziuns, nua ch'in basegn da comunicaziun è avant maun.

Stabilir connexs tranter experientschas ed enconuschientschas spezializadas

Avant che uffants cumenzan sezs a leger, fan els bleras uras a la lunga experientschas las pli differentas cun la litteralitat. Ad els vegnan prelegids cudeschs da pops, cun observar personas creschidas che scrivan cumenzan els a chapir las funcziuns da la lingua scritta, tras l'agen scrivlottim cumenzan els ad encleger che fastiz laschads enavos pon vegnir legids. Enconuschientschas spezializadas pon – almain per part – vegnir fatgas tras experientschas.

Agir en situaziuns autenticas da la vita empè d'amplifitgar enconuschientschas

Amplifitgar la savida abstracta senza avoir sviluppà ordavant concretamain las enconuschientschas d'agir relevantas en situaziuns autenticas da la vita n'è betg pussaivel. Correspundentamain ston vegnir stgaffidas u utilisadas situaziuns autenticas da la vita. Exempel: [R.3.C.1](#) «Las scholaras ed ils scholars san sa participar activamain ad in dialog» pretenda situaziuns variadas, en las qualas l'uffant po far l'experientscha dal connex da «dumondas» e da «respostas», e nua ch'el vegn introduci tras il gieu en differents andaments tipics da discurs.

Far experientschas empè da reflectar experientschas

Avant che scholaras e scholars pon reflectar davart lur experientschas, ston ellas ed els survegnir l'ocasiun da far experientschas correspundentas. Experientschas èn liadas vi da situaziuns. Correspundentamain ston situaziuns d'emprender vegnir concepidas uschia, ch'experientschas autenticas pon vegnir fatgas.

Concepir situaziuns d'emprender sco colliaziun ad experientschas disponiblas

Sch'ina scolara u in scholar ha fin ussa fatg experientschas primarmain sur access sensomotorics, gartegi plitgusch ad ella u ad el da far novas experientschas, sche quellas pon vegnir fatgas en ina moda e maniera sumeglianta. Exempel: [MA.1.A.2](#) «Las scholaras ed ils scholars san dumbrar a moda flexibla, ordinar dumbers tenor la grondezza e stimar resultats.» Empè da «dumbrar enavant ed enavos» ([MA.1.A.2b](#)), pon vegnir stgaffidas situaziuns, nua che uffants vegnan e van u nua ch'il princip dal dumbrar po vegnir experimentà cun objects.

Concepir situaziuns d'emprender sco colliaziun a munds da viver futurs

Situaziuns d'emprender pon era anticipar experientschas ch'èn da gronda impurtanza per la vita futura u per l'emprender pli tard. Exempel: La cumpetenza [AF.2.A.2](#) «Las scholaras ed ils scholars san realisar – sulets u en gruppas – process figurativs ed amplifitgar lur lingua figurativa.» cumpiglia era d'acceptar chaussas nunenconuschentas e da reagir sin chaussas nunspetgadas. En in'occupaziun ludica po vegnir sviluppada qua l'abiltad ch'è impurtanta per la vita da creschids, numnadamain dad ir enturn cun situaziuns nunspetgadas u cun svilups nunprevis.

Registraziun da la diagnostica da promoziun

Er in giudicament dal stadi d'emprender

Per mintga scolara u scolar cun mesiras rinforzadas vegn fatga ina diagnosa da promoziun – era sche quella n'è betg adina precis la medema en differents chantuns u en differentas scolas. Il scleriment da la diagnostica da promoziun vegn precedì d'ina descripziun da la situaziun. La descripziun da la situaziun da vita e da scola da la scolara u dal scolar resumescha las infurmaziuns las pli impurtantas davart la vegliadetgna, la schlattaina, la diagnosa medicinala, il stadi da sanadad, la situaziun da scola e la situaziun da vita (cf. plans da furmaziun per «Nina», «Leo» e «Dino» en chapitel 6).

La registraziun da la diagnostica da promoziun ed il giudicament na vegnan oz betg tractads tuttina en tut ils chantuns. En il futur vegn l'orientaziun vi dals champs extendids a darentar pli impurtanta per giuditgar il stadi d'emprender: Cun in giudicament summativ vegnan bilantschads process d'emprender vertents, il giudicament formativ è la basa per il plan da furmaziun, ed in giudicament prognostic pussibilitescha da valitar il potenzial per cuntanscher las finamiras da furmaziun fin a la fin dal ciclus u dal temp da scola obligatoric³.

Grazia a la sistematisaziun d'infurmaziuns da la diagnostica da promoziun darentan meglier percurschibels ils connexs cun ils champs extendids:

- » stadi da sanadad e restricziuns da las funcziuns (diagnosa tenor ICD, funcziuns dal corp tenor ICF)
- » abilitads ed inschigns a disposiziun (activitads tenor ICF)
- » meds auxiliars ed adattaziuns a l'ambient (facturs da l'ambient tenor ICF)
- » potenzials da svilup e da furmaziun sco interess, preferenzas, motivaziuns e strategias per dumagnar conflicts (facturs che sa refereschon a persunas tenor ICF)

Da tut ils documents avant maun (rapports spezials, registraziun da la diagnostica da promoziun, discurs davart la situaziun actuala en scola, procedura da scleriment standardisada, rapports d'emprender e.u.v.) vegnan rimnadas e messas en urden tut las infurmaziuns ch'èn relevantas per il plan da furmaziun.

Integrar la planisaziun da promoziun en il plan da furmaziun

Far il plan da furmaziun

En il plan da furmaziun vegni fixà tge cumpetenzas che duain vegnir svilupadas, tge qualificaziuns che duain vegnir prendidas en mira e tge experientschas che duain vegnir pussibilitadas. Il plan da furmaziun vegn fatg per in onn da scola, eventualmain per in ciclus u per in stgalim da scola. Il plan da furmaziun è adina era ina part integrala d'ina planisaziun che cumpiglia tut ils ciclus fin a la fin dal 3. ciclus respectivamente fin a la fin dal temp da scola obligatoric. Uschia vegni garantì che la planisaziun da furmaziun s'orientescha vers enavant. Per far il plan da furmaziun ston vegnir duvrads ils champs extendids – e betg ils secturs da vita da la ICF.

Scolas spezialas cun in profil spezial pon elavurar basas cuminaivlas per quest intent, per exempel en il senn d'ina extensiun dals champs che resguarda las relaziuns localas. Nua che quai è raschunabel pon quellas vegnir concretisadas per ils singuls ciclus u stgalims per als pudair accordar meglier in cun l'auter.

³ cf. Plan d'instrucziun 21, Basas, Chapientscha da l'emprender e da l'instrucziun, Giudicament

APPLICAZIUN DALS CHAMPS EXTENDIDS

Plan da furmaziun sco reuniun	Sa basond sin las infurmaziuns rimnadas vegn ussa fatg il plan da furmaziun. Sche quai n'è betg gia succedì sco part da la diagnostica da promoziun, ston las infurmaziuns da la diagnostica da promoziun vegnir cumparegliadas cun las pretensiuns dal Plan d'instrucziun 21. Ils puncts centrals da la promoziun e da la qualificaziun vegnan resguardads sistematicamain tar la planisaziun da furmaziun. Il plan da furmaziun vegn fatg en trais pass, partind da l'extensiun dals champs dal Plan d'instrucziun 21.
Elementarisaziun Relaziun cun las competenzas	Sco emprim vegnan definidas las competenzas che duain vegnir sviluppadas. Quai vegn fatg tenor ils champs da competenzaa cumprovads en ils roms e da lur extensiuns respectivas. Quai sa basa sin la recapitulaziun da las explicaziuns davart las activitads, che mussan tge competenzas ch'èn avant maun tar las scholaras ed ils scholars. I sto vegnir respundida la dumonda, tge che duai vegnir emprendì.
Persunalisaziun Relaziun cun la qualificaziun	En in segund pass vegnan – partind dals potenzials, da las prontezzas e dals interess dal singul – fixadas las qualificaziuns relevantas en ils differents secturs da qualificaziun (p.ex. «atgna expressiun» or dal sectur da qualificaziun «esser e d'evantar sasez», guardar sectur da qualificaziun p. 12s). I sa tracta da render abels las scholaras ed ils scholars da manar ina «vita plain satisfacziun». I sto vegnir respundida la dumonda, per tge intent ch'i duai vegnir emprendì.
Contextualisaziun Relaziun cun las experientschas	En in terz pass vegn segirà il connex cun ils secturs d'experientscha, per che tut ils munds da viver centrals possian vegnir explorads. Experientschas fatgas fin ussa, ma era munds da viver futurs, duain vegnir resguardads cun concepir il mund d'emprender. I sa tracta da concepir situaziuns che pussibileschan d'explorar ils secturs d'experientscha. Las scholaras ed ils scholars duain pudair sa participar. Ils temas u ils cuntegns ch'èn da tractar sco era las enconuschientschas ch'èn da sviluppar d'evantar uschia experimentabels e chapibels directamain. I sto vegnir respundida la dumonda, nua ch'i duai vegnir emprendì.
Reuniun	Per scholaras e scholars cun impediments complexs sto vegnir realisada ina reuniun da questas trais extensiuns ch'è adattada a la situaziun individuala. Quai gartegia, sche ambients d'emprender vegnan stgaffids, en ils quals scholaras e scholars pon far experientschas en situaziuns autenticas (sectur d'experientscha), pon exprimer per sasezs l'importanza da questa experientscha (sectur da qualificaziun) e sa d'evantar conscients (han plaschair, d'avair acquistà ina strategia) da tge nova competenzaa ch'els disponan (champ da competenzaa). I na basta betg d'intermediar a las scholaras ed als scholars mo experientschas en ils differents munds da viver u secturs da la vita. Ed i fiss era fauss da lavurar mo vi d'abilitads e vi d'inschigns isolads. E gist uschè pauc vegniss ademplida l'incumbensa da furmaziun, sche scholaras e scholars vegnissan promovids exclusivamain tenor lur interess e potenzials, senza s'occupar cun ils temas e cun ils cuntegns dal Plan d'instrucziun. Las extensiuns descrittas qua survart infurmeschan davart la concepziun da las situaziuns da scola e dal mintgadi, uschia ch'ellas dattan a la singula scolara u al singul scholar occasiuns per emprender. Ils champs da competenzaa elementarisads renvieschan a quai che duai vegnir emprendì («TGE»). Cun il connex cun in sectur da qualificaziun vegni fixà, tge finamira che duai vegnir perseguitada cun quai («PERTGE»). Ils munds da viver, en ils quals savida (informala) ed enconuschientschas vegnan acquistadas ed experientschas fatgas, defineschan il context, en il qual l'emprender duai avoir lieu («NUA»).

APPLICAZIUN DALS CHAMPS EXTENDIDS

Las premissas da la scolara u dal scolar vegnan generadas en il rom dal scleriment dal basegn da scola speziala u dal process da la diagnostica da promoziun (cf. part planisaziun da promoziun e la planisaziun da furmaziun). La tscherna da meds auxiliars, da strategias u da materialias (p.ex. meds d'instrucziun) vegn fatga pir sco part da la planisaziun da sequenzas d'instrucziun u d'emprender (didactisaziun).

Collavuraziun interdisciplinara

Il plan da furmaziun è adattà sco basa per la collavuraziun interdisciplinara da tut las parts ch'èn participadas al process da furmaziun da la singula scolara u dal singul scolar. El sustegna la collavuraziun tranter las persunas dal fatg da las differentas professiuns (terapeutas e terapeuts, pedagogas socialas e pedagogs socials, assistentas ed assistents, collavuraturas pedagogicas e collavuratur pedagogics, persunas d'instrucziun regularas e pedagogas curativas e pedagogs curativs da scola). El pussibilitescha cunvegnientschas, ina repartiziun sistematica da las incumbensas e la tscherna d'ina direzziun cuminaivla da las stentas da furmaziun.

Realisaziun didactica e controlla

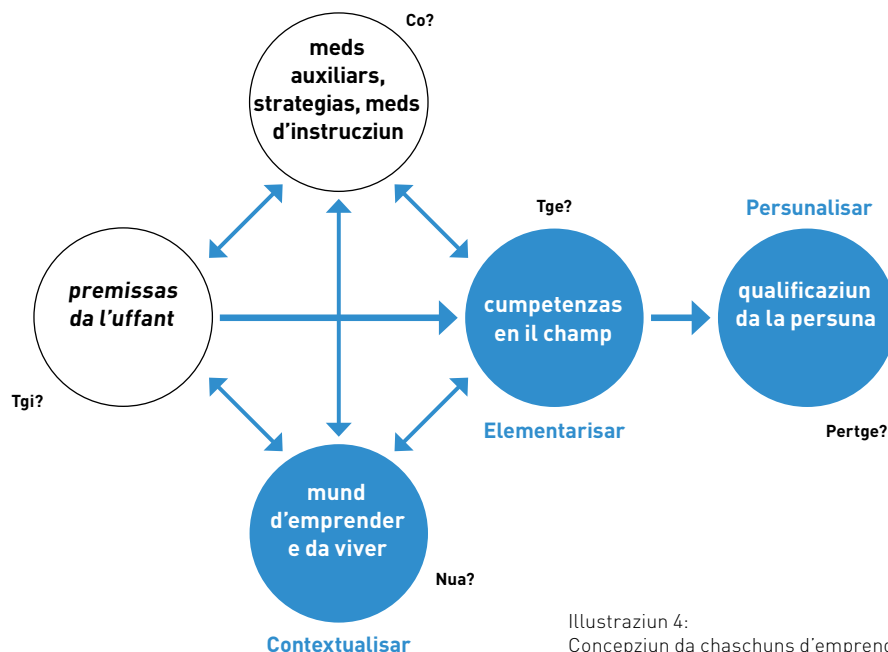
Instrucziun e planisaziun d'adattaziuns

Il Plan d'instrucziun 21 pretenda che purschidas d'instrucziun differenziadas vegnian messas a disposiziun, che vias d'emprender individualas vegnian pussibilitadas che l'emprender vegnia accompagnà sistematicamain. En cas da scolaras e scolars cun impediments complexs è la realisaziun didactica dal plan da furmaziun ina sfida speziala.

Rom spazial-temporal

La tavla da lecziuns garantisce che tut ils uffants survegnan circa il medem temp d'emprender per acquistar cumpetenzas en ils differentes champs. Quest rom spazialtemporal è impurtant per tut las scolaras e tut ils scolars, era sch'il temp d'emprender vegn adattà als basegns individuals. Per acquistar las cumpetenzas en ils champs ston vegnir messas a disposiziun chaschuns d'emprender adequatas. Il plan da furmaziun sto vegnir concretisà en quel regard ch'i daventa cler tge che vegn emprendì nua e cura.

- » Schelta e fixaziun da l'object d'emprender sut l'aspect da competenzas elementarisadas: Tge vegn emprendì?
- » Schelta e fixaziun da las finamiras da l'instrucziun sut l'aspect da la qualificaziun: Pertge vegn quai emprendì?
- » Schelta e fixaziun dal setting d'emprender sut l'aspect dals munds d'emprender e da viver: Nua vegn emprendì tge pertge?

Illustraziun 4:
Concepziun da chaschuns d'emprender

Adattaziuns en l'instrucziun

Sche scolaras e scolars han restricziuns da las funcziuns, ston savens vegnir fatgas ulteriuras adattaziuns en l'instrucziun. En cas d'uffants cun disturbis cognitivs n'èn era las lezijs ed ils pensums dals meds d'instrucziun regulars, che differenzieschan las prestaziuns, betg adattads. Sche funcziuns dals senns èn restrenschidas, ston vegnir svilupadas autras vias d'emprender ed elavurads meds d'instrucziun individuals. L'instrucziun n'è betg adina pussaivla. En quest cas èn tschertgadas furmas pli generalas dal barat e da l'accompagnament per explorar il mund. Modalitads alternativas da l'interacziun èn necessarias e meds auxiliars specifics ston vegnir applitgads.

Da gronda impurtanza è qua era il meglierament u il mantegniment da la funcziunalitad.

Cun in sguard sin il sustegn d'emprender e sin l'adempliment da l'incumbensa da furmazion èsi impurtant – malgrà che restricziuns da las funcziuns èn avant maun – d'examinar tut ils aspects da la qualificaziun en connex cun la dumonda, sche quella è eventualmain periclitada, sch'i na vegnan fatgas naginas adattaziuns ch'èn accordadas cun l'uffant. I sa tracta da metter a disposiziun adattaziuns che sustegnan il svilup da las competenzas e la qualificaziun, u d'allontanar barrieras.

Controlla

Partind da la planisaziun da la furmaziun vegn l'andament da l'emprender controllà regularmain. Questa controlla po avoir lieu mintga quartal, mintga mez onn u mintga onn, en il discurs davart la situaziun actuala en scola e durant autras structurass da temp. Ils resultats da la furmaziun ed en spezial l'estensiun da la qualificaziun vegnan menziunads p.ex. en il rapport davart l'emprender u en l'attestat.

Concepziun da plans da furmaziun

Nina: impediment multipel, scola speziala, 1. ciclus

Infurmaziuns relevantas da la registraziun da la diagnostica da promoziun

Remartgas generalas davart la situaziun actuala da vita e da scola sco era davart facturs da l'ambient: Nina ha 5 onns, frequenta dapi 6 mais la scolina en ina scola speziala, viva en l'internat e passenta mintga segunda fin d'emna a chasa. Actualmain va Nina a scola mo per mezs dis, a partir dal proxim onn da scola vegn ella a frequentar la scola l'entir di. Il plan da furmaziun è era la basa per la promoziun en la gruppa d'abitat; tranter internat e scola han lieu regularmain convegnientschas. Nina dependa dal tuttafatg da l'agid d'autras persunas, ella ha conturns famigliars difficils. Proximamain è planisà in secund scleriment cun il post spezialisà low vision.
Stadi da sanadad e funcziuns dal corp: Stadi da sanadad labil, fasas da durmir pli lungas era durant il di, savens malsauna, vias respiratoricas savens plainas da catar (che ston vegnir liberadas cun bats sin il pèz), restricziun da las funcziuns cognitivas superiuras (pussaivladads d'acquisiziun basal-perceptivas), restricziun da las funcziuns da la vesida (anc intschert, quant buna che la vesida è), restricziun da las funcziuns neuromusculoskelettalas e da las funcziuns che han da far cun il moviment (reflexs impedeschan il moviment liber, tonus corporal flaivel), restricziun da las funcziuns emoziunalas (tenor model explicativ tar il svilup emoziunal [SSE], fasa 1), restricziun da las funcziuns en connex cun il sistem digestiv.
Meds auxiliars, adattaziuns a l'ambient: Sutga cun rodas, corset, stgaina da chomma, aissa da star en pe per sustegnair las posiziuns dal corp e da l'avanzament, è dependenta dal tuttafatg da l'agid d'ina altra persuna en il mintgadi, «BIGmack» per cumenzar ina communicaziun, «Power-Link» per manipular apparats, diever da satgets da mastgar.
Mesiras complementaras a l'instrucziun: Fisioterapia (2 uras/emna), logopedia (1 ura/emna), trenament da low vision en il rom da l'instrucziun (mussà da la pedagoga curativa da scola, sustegn temporar tras ina persuna dal fatg).
Activitads: S'orientescha vi d'experiencias sensitivas, è en cas da producir suns, reagescha sin lingua, cumenza a s'orientar vi da rituals dal decurs dal di, cumenza ad enconuscher situaziuns e persunas famigliaras, è en cas d'exprimer sentiments elementars.
Potenzials da svilup e da furmaziun: Ha interess vi da savurs e vi d'eveniments acustics, reagescha a moda positiva sin persunas famigliaras, mussa plaschair e malaveglia, ha interess da tschiffar chaussas cun ils mauns.

Puncts centrals da la promoziun e da la qualificaziun:

Puncts centrals da la promoziun tenor ils secturs da vita tenor ICF:

- » segirar ed extender las pussaivladads communicativas (communicaziun)
- » iniziar e sustegnair ina communicaziun intenziunala (communicaziun)
- » participaziun ad e surpigliada d'acziuns parzialas en situaziuns dal mintgadi e da la tgira (autoprovediment)
- » extensiun da las pussaivladads da nutrir sasezza (incl. tragutter, mastgar) (autoprovediment)

Puncts centrals da la qualificaziun ch'èn d'ina impurtanza particulara per Nina:

- » expressiun da sasezza (I Esser e daventar sasezza)
- » dialog (III Sa barattar ed appartegnair)
- » orientaziun en il mund (V Acquistar ed utilisar)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Plan da furmaziun

Champs Cursiv – accents da promoziun	Elementarisar (relaziun cun las cumpetenzas) Promover ... (Tge)	Persunalisar (relaziun cun la qualificaziun) Qualifitgar per ... (Per tge)	Contextualisar (relaziun cun las experientschas) Concepir situaziuns ... (Nua)
Linguas rumantsch <u>R.1 Tadlar</u> <u>R.3 Discurrer</u>	<u>R.1.A.1:</u> localisescha la vusch d'autras persunas <u>R.1.C.1:</u> mantegna la participaziun activa en cas d'articulaziuns dal visavi (situaziuns famigliaras) <u>R.3.A.1:</u> furma articulaziuns pli variadas e pli lungas	<i>I Esser e daventar sasezza: expressiun da sasezza: pussibilitar da s'exprimer sur suns e sur mimica</i> <i>III Sa barattar ed appartegnair: dialog: pussibilitar da far in'experientscha fundamentala da la midada dal pledader, vul dir dal «turn-taking»</i>	experientschas cun lingua sco medium da la communicaziun: » situaziuns 1:1 en in conturn cun paucas irritaziuns » stgaffir situaziuns da dialog ludicas experientschas litteralas: » teater (mardi suenter-mezdi) » recitar vers en situaziuns da tgira e d'alimentaziun » sa participar a situaziuns da prelecziun experientschas cun lingua sco medium da la participaziun: » pretender expressiuns e reagir sin expressiuns durant situaziuns d'alimentaziun e da tgira experientschas cun lingua sco medium da l'emprender e da l'acquist da savida: » sustegnair/visualisar decurs dal mintgadi cun purtaders da significaziuns «legibels» (objects u fotografias)
Matematica <u>MA.2 Furma e spazi</u>	<u>MA.2.C.1 / MA.2.C.3:</u> far l'experientscha da corps e da situaziuns traidimensiunalas	<i>I Esser e daventar sasezza: conscienza da sasezza: sentir l'agen corp en differentas situaziuns (p.ex. star si, seser, giaschair cun e senza corset)</i>	experientschas cun il corp, cun il spazi e cun objects: » pussaivladads multifaras da sa mover e midadas dal spazi/da la situaziun en il mintgadi da scola (p.ex. en l'aua, en la stanza pitschna [«little room»], duvrar l'aissa da star en pe u la sutga cun rodas per star si) » participaziun vi da situaziuns dal corp ch'èn tipicas per la vegliadetgna e per il context social (p.ex. star en pe per cuschinar)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Natira, uman e societad <u>NUS.1 Identitad, corp, sanadad</u> <u>NUS.2 Animals, plantas e spazis da viver</u> <u>NUS.7 Perscrutar modas da viver e spazis da viver d'umans</u> <u>NUS.9 Chapir il temp, la durada e la midada</u>	<u>NUS.1.1: scuvra sasezza ed auters</u> <u>NUS.1.2a: sa descriver ses bainesser subjectiv (a moda nunverbala/cun suns)</u> <u>NUS.1.2b: sa sa cunfinar envers acts dischagreabels vi da ses corp (a moda nunverbala/cun suns)</u> <u>NUS.2.1: experimentescha ed explorescha animals e plantas en lur spazis da viver</u> <u>NUS.2.2: experimentescha ed explorescha sulegl, aria, aua, terra e crappa</u> <u>NUS.7.1a: experimentescha ed explorescha munds dal mintgadi</u> <u>NUS.9.1: fa l'experientscha cun noziuns dal temp</u>	II Acceptar sasezza ed auters: integritad: garantir l'atgna integritad (er en gruppas) tras la persuna accompagnanta V Acquistar ed utilisar: orientaziun en il mund: <i>savoir s'orientar (p.ex. structuraziuns visiblas dal decurs dal di, experientschas cun animals)</i>	secturs d'experientscha en il mintgadi: » excursiuns en il liber cun animals e cun plantas » rituals periodics cun experientschas dal bainstar e da l'integritad corporala » participaziun ad andaments repetitivs fidads e regulars en la gruppa (rituals, decurs dal di) experientschas cun differents spazis da viver: » participaziun a differents eveniments da gruppa (rudè da la damaun, excursiuns, iert) cun persunas da confidenza experientschas cun decurs dal temp structurads: » rituals periodics
Art ed activitads expressivas Art figurativ <u>AF.2 Process e products</u> Art textil e tecnic <u>ATT.2 Process e products</u>	<u>AF.2.D.1: fa experientschas cun caracteristicas e cun effects da materialias (colurs da malegiar cun la detta) e d'iseglia (spungia)</u> <u>ATT.2.A.2a: explorescha tras il gieu ed a moda perscrutativa materialias ed objects da ses mund da viver</u>	V Acquistar ed utilisar: s'occupar dal mund: prender si infurmaziuns (p.ex. sun, colur, co duvrar iseglia)	far experientschas cun il producir e cun il concepir/furmar: » explorar e s'occupar cun differentas materialias ed iseglias (segiar il caracter envidant da situaziuns) en unitads tematicas (1:1)
Chant e musica <u>MU.1 Chantar e discurren</u> <u>MU.2 Tadar e s'orientar</u> <u>MU.3 Sa mover e sautar</u>	<u>MU.1.A.1: percepescha sasezza co ch'ella «tuna»</u> <u>MU.2.A.1: percepescha cun tadar l'ambient ed elements musicals</u> <u>MU.3.A.1: fa cun il corp experientschas sin basa da musica</u>	IV Cundecider e concepir: cooperaziun: pussibilitar ina cundecisiun en activitads cuminaivlas (p.ex. respectar ina refusa)	experientschas esteticas: » experientschas musicalas multifaras, en spezial da la sincronisaziun e da l'alternanza en situaziuns da gieu ed en rituals
Moviment e sport <u>MS.3 Preschentar e sautar</u> <u>MS.5 Glischnar, rudlar, charrar</u> <u>MS.6 Sa mover en l'aua</u>	<u>MS.3.A.1a: percepescha sasezza sur ils differents senns</u> <u>MS.3.A.1c: sa stabilisar il chau ed il corp</u> <u>MS.5.1: fa experientschas cun glischnar, rudlar e charrar sin differents funds</u> <u>MS.6.A.1a: fa experientschas cun moviments en l'aua (cun sustegn)</u>	VI Persister e dumagnar: perseveranza: sviluppar perseveranza, extender il temp dal restar sin differents funs, en differentas posiziuns dal corp e.u.v.	far experientschas cun moviment e saut: » far experientschas cun aua e cun differents urdains e meds da transport en l'instrucziun dal rom, en situaziuns da pausa, en activitads libras » far experientschas cun la gravitaziun en il mintgadi

Leo: trisomia 21, scolaziun integrada, 2. ciclus

Infurmaziuns relevantas da la registraziun da la diagnostica da promoziun

Remartgas generalas davart la situaziun actuala da vita e da scola sco era davart facturs da l'ambient:

Leo ha 11 onns, vegn scolà a moda integrativa, frequenta la 4. classa (20 SeS) e la canorta da mezdi. El è dachasa en la classa, perquai ch'el frequenta cun bleras scolaras e blers scolars la medema classa gia dapi la scolarisaziun. Leo è Svizzer, el viva ensemen cun ses geniturs e cun ina sora pli giuvna. La famiglia fa bler ensemen ed ils dus uffants sa participeschan reglarmain ad activitads ordaifer la scola (pass da vacanzas, champs, battasendas). Bunas resursas e pussaivladads da participaziun en il sector dal temp liber ed en la vischinanza. Il proxim onn da scola vali da planisar la midada al stgalim superiur, sco era da prender ina decisiun da princip, sche Leo duai vegnir scolà vinavant a moda integrada e sch'el duai midar ad ina scola da pedagogia curativa.

Stadi da sanadad e funcziuns dal corp:

Diagnosa da trisomia 21 ed impediments da la vesida. El ha savens in dafraid.

Restricziun da las funcziuns cognitivas superiuras (pussaivladads d'acquisiziun concretas imaginantas), restricziun da las funcziuns da la vesida (scleriment da low vision, ina clera diagnosticaziun n'è betg pussaivla), restricziun da las funcziuns neuromusculoskelettalas e da las funcziuns che han da far cun il moviment (ipotonia, difficultads concernent la pronunzia e concernent l'expressiun pervia da la motorica ipotona da la bocca e da la fatscha), restricziun da las funcziuns emoziunalas (difficultads da reglar las emoziuns, tenor model explicativ tar il svilup emoziunala [SSE], per gronda part fasa 4).

Meds auxiliars, adattaziuns a l'ambient:

Egliers, software d'engrandiment per il computer, glisch ed illuminaziun al pult, marella, material illustrativ en matematica (Abaco), pictograms per sustegnair la communicaziun e l'orientaziun, barometer dals sentiments.

Mesiras complementaras a l'instrucziun:

Ergoterapia (1 lecziun / emna) e sustegn da la cussegliaziun da vesida «Obvita» (1 lecziun mintga 2 emnas).

Activitads:

El legia plets curts, identifitgescha plets entirs vi dal maletg dal pled, scriva giu plets curts oravant tut cun il computer, sia scrittira a maun n'è strusch legibla. El dumbra ed enconuscha cifras en il spazi da dumbers fin 20, sa far quints simpels cun meds auxiliars, enconuscha las uras cumplainas da l'ura. Chapescha communicaziuns simplas, raquinta a maun da pictograms e da maletgs en frasis dad in fin dus plets tge ch'el ha passentà. Sia pronunzia è fitg mal enclegentaivla. El è adester cun sia motorica groppa, sa ir enturn bain cun ballas, sa muventa a moda segira sin la piazza da pausa, dosescha bain sia forza da la motorica groppa, noda a moda segira. Chamina dretg si, ma sesa vi dal pult a moda fitg storta. En il mintgadi da scola sa proveda el sez. Envers conscolaras e conscolars ed envers las personas d'instrucziun è el fitg reservà, observa las reglas, s'exprima fitg pauc en classa, en gruppas pitschnas sa participescha el plitgusch als discurs.

Potenzials da svilup e da furmaziun:

El è motivà, legher e nuncumplitgà. El ha grond interess da ballape e da musica, sa s'orientar bain vi dal temp, dal lieu e da personas (plan da l'emna), ha ina gronda perseveranza, sa planisar sias acziuns, ama cuntegns concrets e cuntegns che sa refereschan ad acziuns (giu da ballape, cuschnar, far urden, excursiuns en NUS).

Puncts centrals da la promoziun e da la qualificaziun:

Puncts centrals da la promoziun tenor ils secturs da vita tenor ICF:

- » leger e scriver: leger e scriver tenor l'udida plets ch'èn impurtants per ses mund da viver (emprender ed applitgar la savida)
- » s'exprimer en gruppas pitschnas ed en la classa cun agid da pictograms (communicaziun)
- » savoir exprimer ses sentiments (communicaziun)
- » signalisar cleramain en la pausa ed en la canorta, sche insatge al plascha u n'al plascha betg (quai ma plascha, gea, na, stop) (interacziuns e relaziuns interpersunalas)

Puncts centrals da la qualificaziun ch'èn d'ina impurtanza particulara per Leo:

- » abilitad da schliar conflicts (IV Cundecider e concepir)
- » integritad (II Acceptor sasez ed auters)
- » s'occupar dal mund (V Acquistar ed utilizar)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Plan da furmaziun

Champs <i>Cursiv – accents da promoziun</i>	Elementarisar (relaziun cun las cumpetenzas) Promover ... (Tge)	Persunalisar (relaziun cun la qualificaziun) Qualifitgar per ... (Per tge)	Contextualisar (relaziun cun las experientschas) Concepir situaziuns ... (Nua)
Linguas Rumantsch <u>R.2 Leger</u> <u>R.3 Discurrer</u> <u>R.6 Litteratura en il focus</u>	<u>R.2.A.1:</u> identifitgescha immediatamain plets famigliars e sa leger curts texts (en maiusclas) (C1) <u>R.2.B:</u> sa leger e chapescha – cun agid da maletgs – plets impurtants dal tema tractà (C1) <u>R.3.B.1a:</u> sa cun sustegn exprimer a moda verbala u nunverbala sentiments e patratgs sco era eveniments ed experientschas (C1) <u>R.6.B.1:</u> sa far experientschas cun texts litterars (C1)	<i>V Acquistar ed utilizar:</i> <i>s'occupar dal mund: sa procurar infurmaziuns</i> <i>Il Acceptar sasez ed auters:</i> <i>integritad: preservar sia atgna identitad e quella dals auters (p.ex. exprimer sentiments, sa cunfinar, laschar valair ils sentiments dals auters)</i>	experientschas litteralas: » frequentar regularmain la biblioteca » leger regularmain la gasetta (rubrica da sport e musica) » tadlar istorgias, notg dal raquint, cudeschs auditivs lingua sco medium da la comunicaziun: » barattar il stadi pschic (rudè da la damaun, tschernà da la lavur ...), rapport da la fin d'emna ed ulteriurs temas lingua sco medium da la participaziun: » sa far valair u sa cunfinar en situaziuns da pausa lingua sco medium da l'emprender e da l'acquisiziun da savida » leger instrucziuns scrittas en ina lingua simpla, cumplettadas cun pictograms (far cumissiuns, cuschnar, concepir, ...)» infurmaziuns da clubs da ballape e da ballapedists
Matematica <u>MA.1 Dumber e variabla</u> <u>MA.2 Furma e spazi</u> <u>MA.3 Grondezzas, datas</u>	<u>MA.1.A.1b:</u> chapescha e dovra las noziuns plus, minus, è ed ils simbols +, -, = (C1) <u>MA.1.A.2a / MA.1.A.2b:</u> en il spazi da dumbers fin 20 dumbrar elements, dumbrar enavant ed enavos dad x-in dumber (C1) <u>MA.2.A.1c:</u> descriva la posiziun en il spazi cun las noziuns tranter, sper, ... (C1) <u>MA.3.A.1b:</u> dovra las noziuns daners, munaids e notas tranter 1 e 20 francs (C1)	<i>V Acquistar ed utilizar:</i> <i>s'occupar dal mund:</i> <i>s'occupar dal mund da las cifras, savair s'orientar en il mund da las cifras, s'occupar dal spazi e savair s'orientar en il spazi</i> <i>modas da proceder e strategias: strategias per ir enturn cun daners</i>	experientschas cun matematica sco medium dal patratgar (instrument) » conturns inspirants che envidan a dumbrar, a zavrà ed ad ordinar (activitads libras) » far cumissiuns e cuschnar (far la marena) tenor plan » vias e descripciuns da vias / situaziuns dal mintgadi da scola che concernan il spazi (p.ex. via da scola)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Natira, uman e societad <i>Per Leo vegnan mess accents speziala sin dus puncts centrals:</i> jau e la societad (cf. med d'instrucziun «Kunterbunt» (ERC) jau era, jau sun, jau vegn; da l'esser egal e da l'esser auter) ed «Umans nizzegian spazis» (cf. med d'instrucziun «Spazi temp», STS) <u>NUS.1 Identitad, corp, sanadad</u> (ERC) <u>NUS.10 Cuminanza e societad e normas</u> (ERC) <u>NUS.11 Experientschas fundamentalas, valurs, normas</u> (ERC) <u>NUS.4 Fenomens da la natira viva e morta</u> (NT) <u>NUS.6 Lavur, producciun e consum</u> (ELT) <u>NUS.8 Umans nizzegian spazis</u> (STS)	<u>NUS.1.5b / NUS.1.5c:</u> sa numnar cun plects adequats differenzas dal corp da mattas e mats (C1,2) <u>NUS.1.6b / NUS.1.6c:</u> describer rollas multifaras da las schlattainas, dovra ina lingua objectiva ed apprezzativa (C1,2) <u>NUS.10.2c:</u> sa arranschar amicizias era en situaziuns da conflict ed en cas d'interess cuncontracurrents (C2) <u>NUS.11.1a:</u> sa scuvrir experientschas fundamentalas umanas en istorgias/ rapports e rapportar davart experientschas cumparegliablas (C1) <u>NUS.4.1b:</u> sa perscrutar signals, senns e prestaziuns dals senns e describer experientschas dal mintgadi (C1) <u>NUS.6.2a:</u> sa describer atgnas ideas ed imaginaziuns davart professiuns e numnar professiuns (C1) <u>NUS.8.5b:</u> sa ir autonoma-main sin vias en ils conturns da l'abitaziun e da la scola, observar reglas da traffic (C1)	II Accetar sasez ed auters: integritad: preservar l'atgna integritad corporala e quella da l'autra persuna, p.ex. acceptar impediment sco part integrala da l'atgna identitad, egalitad – diversitad IV Cundecider e concepir: abilitad da schliar conflicts: abilitad d'agir a moda autonoma abilitad da cooperaziun: accordar l'agen cumportament cun autras persunas III Sa barattar ed appar-tegnair: dialog: abilitad da sa barattar vicendaivlamain	experientschas cun modas da viver: » raquints (biografias da persunas impedidas) » referats da persunas impedidas davart lur vita » referats: geniturs pre-schentant lur professiun secturs d'experientscha en il mintgadi: » esser activ en il mintgadi da classa – uffizis, sa midar, sa nutrir, ...) » tgnar, arranschar amicizias en il mintgadi da scola » surpigliar cumissiuns » experientschas cun secturs da servetschs (visitas tar il medi) - experientschas cun spazis da viver: » prender invista da purtrets da classes d'auters pajais » participaziun ad occurrenz socialas che correspundan a la vegliadetgna (peer) » participaziun a pussaivladads da temp liber che correspundan a la vegliadetgna
Art ed activitads expressivas Art figurativ <u>AF.1 Percepziun e communicaziun</u> <u>AF.2 Process e products</u> Art textil e tecnic <u>ATT.2 Process e products</u>	<u>AF.1.B.1:</u> scriber si e mussar fastizs da ses process (C1) <u>AF.2.A.2:</u> realisar en gruppa process figurativs autonom (C2 – rimnar, ordinar, experimentar cun materialias) <u>AF.2.D.1:</u> explorar caracteristicas ed effects da materialias (en il sector plastic e constructiv) e d'iseglia <u>ATT.2.D.1:</u> sa exequir ed applitgar intenziunadamain proceduras manualas	IV Cundecider e concepir: abilitad da schliar conflicts: sa far valair, sa prender enavos abilitad da cooperaziun: sa participar V Acquistar ed utilizar: s'occupar dal mund: p.ex. ir enturn cun iseglia e cun materialias modas da proceder e strategias: endrizzar la piazza da lavur, organisar andaments	experientschas esteticas: » participaziun a process creativs en gruppa (projects – concepziun da la piazza da pausa, ...) - experientschas cun art, cun tecnica e cun design: » art a l'edifizi (exploraziun) far experientschas cun il producir e cun il concepir/furmar: » far products » dumagnar il mintgadi (p.ex. liar pachets) » pussaivladads da pratitgar abilitads (p.ex. uffizis)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Chant e musica <u>MU.4 Far musica</u> <u>MU.2 Tadar e s'orientar</u>	<u>MU.4.A.1d</u>: sa sa percepir sco persuna che fa musica e s'integrar cun percussiu dal corp en l'ensemble (C2) <u>MU.2.B.1</u>: identifitgescha musica da differentes temps, genres, stils e spazis culturals	IV Cundecider e concepir: forza creativa: abilitad d'esser creativ	experientschas cun musica e chant sco mediums dal concepir e dal preschentar: » concepir ina performanza musicala (project) » band, chor, teater, ritmica (roms facultativs) » occasiuns multifaras per chantar en il mintgadi da scola experientschas cun musica sco furma d'art: » participaziun a representaziuns / concerts (vocal, instrumental)
Moviment e sport <u>MS.4 Giugar</u>	<u>MS.4.A.1</u>: dar, sviluppar vinavant e midar gieus <u>MS.4.B.1</u>: applitgar models d'agir en gieus da sport <u>MS.4.B.1c</u>: sa retschaiver e dar vinavant l'object da giu en situaziuns da giu	VI Persister e dumagnar: perseveranza: sviluppar perseveranza, sa participar al giu fin la fin autonomia: regular sasez en gieus da sport, activar atgnas resursas (entusiassem per ballape)	experientschas cun disciplinas da sport e cun urdains da sport: » situaziuns da pausa » situaziuns da giu » gieus da moviment experientschas cun la cultura da moviment e da sport: » ir a guardar in matsch da ballape
Medias ed informatica <u>MI.1 Medias</u>	<u>MI.1.2c</u>: sa emperder e sa procurar infurmaziuns davart in tschert tema cun agid da medias prescrites (C1,2)	V Acquistar ed utilisar: modas da proceder e strategias: moda da proceder adequata per sa «mo-ver» en l'internet	experientschas cun medias digitalas: » entaifer il plan da l'emna: sa procurar infurmaziuns tenor ils interess e tenor las preferenzas » activitads libras sco p.ex. tadar musica, guardar films davart temas tschernids

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Dino: disturbi dal spectrum d'autissem, scola speziala, 3. ciclus

Infurmaziuns relevantas da la registraziun da la diagnostica da promoziun

Remartgas generalas davart la situaziun actuala da vita e da scola sco era davart facturs da l'ambient:

Dino ha 13 onns, deriva da la Bosnia, sia lingua materna è il serbocroat, viva ensemen cun bab e mamma; il bab è pensiunà anticipadamain pervia d'ina malsogna depressiva, mamma affectuosa ch'è dumandada fitg cun l'incumbensa. Dapi la stad frequenta Dino il stgalim superiur cun 7 autras scolares e scolars, ha survegnì gia cun 5 onns in'educaziun prescolara pedagogic-curativa, dapi sia scolarisaziun frequenta el la scola da pedagogia curativa. En scola vegn la pedagoga curativa da scola adina sustegnida d'ina pedagoga sociala e/u d'ina praticanta da pedagogia sociala.

Stadi da sanadad e funcziuns dal corp:

Diagnosa disturbi dal spectrum d'autissem, porta egliers (leva restricziun da la funcziun da la vesida), restricziun da las funcziuns cognitivas superiuras (pussaivladads d'acquisiziun concretas imaginativas, transfer d'enconuschientschas sin situaziuns cumparegliablas betg pussaivel, ses cumportament per schliar problems è caracterisà d'emprovaerrur, difficultads da s'organisar e da planisar accziuns, restricziun da l'elavuraziun d'infurmaziuns), restricziun da las funcziuns da l'attenziun (sa lascha disturbar fermamain da stimulsi), restricziun da las funcziuns cognitivas linguisticas (disturbi dal svilup da la lingua, extrair infurmaziuns raschunaivlas e producir comunicaziuns che fan senn), restricziun da las funcziuns emoziunalas (difficultads da percorscher e da reglar las emoziuns, tenor model explicativ tar il svilup emoziunal [SSE] profil fitg dischequilibrà, fasa 3-5, tut tenor sector), restricziun da las funcziuns neuro-musculoskeletalas (tonus muscular flaivel, posiziun disfavouraivla dals pes, savens dolurs en ils pes).

Meds auxiliars, adattaziuns a l'ambient:

Visualisaziuns (structuraziun tenor la metoda TEACCH, «time-timer», plan da l'emna), barometer dals sentiments, communicaziun alternativa e sustegnida (cudesch da communicaziun PECS, diever planisà dal computer da linguas Dinavox 5).

Mesiras complementaras a l'instrucziun:

Frequenta durant il temp da scola la logopedia (1 lecziun per emna) e l'ergoterapia (2 lecziuns per emna), chaun da terapia (1 lecziun mintga 2 emnas), ordaifer la scola sa participescha el a trenaments socials per autists (2 lecziuns mintga 2 emnas)

Activitads:

El observa fitg precis, imitescha ramurs, mimica, gests ed il cumportament, legia plets curts, el sa che plets remplazzan chaussas, sa scriver correctamain plets dictads e frusas curtas. Sa far per gronda part autonomamain leziuns singulas e pensums multipels ch'el enconuscha e che vegnan purschids a moda visuala. En cas d'intschertezas sta el si, gira enturn e na vegn betg or d'in fatg cun sia fatschenta. El enconuscha las cifras fin 10 000, dispona da strategias da far quint emprendidas e las sa applitgar, quints en il mintgadi na percorscha el betg. El chapescha infurmaziuns linguisticas fitg simplas en il context d'acziuns, discorra cun vusch monotona, ma cun ina pronunzia clera, repeta chaussas ch'el auda savens, fa contacts tras l'egliada, tras il ritual da bainvegner, cun raquintar, el copiescha reglas socialas. Dino sa mova plaun, per part malsegir, è dretger, cun iseglia ed utensils da lavur enconuschents sa el ir enturn cun inschign, ha pauca perseveranza en activitads sportivas. El sa proveda autonomamain, per sa vestgir dovra el bler temp, mussa in cumportament en il gieu funcziunal e constructiv, da rar simbolic, andaments d'acziuns ritualisads en francads bain. Sa liquidar incumbensas simplas e famigliaras dal tegnairchasa.

Potenzials da svilup e da furmaziun:

Dino sa observar fitg bain, sia abilitad d'imitar è sviluppada fitg bain. El gioga gugent sin la piazza da giugar, a plaschair da scarsolar e d'ir cun velo. Ha grond interess d'autos e da trens. Ama gieus al computer, cunzunt simulaziuns d'auto. Construescha gugent cun lego tenor plan. Emplenescha cun perseveranza fegls da quints.

Puncts centrals da la promoziun e da la qualificaziun:

Puncts centrals da la promoziun tenor ils secturs da vita tenor ICF:

- » ir enturn cun daners, chapientscha en il spazi da dumbers fin 20 (francs)[emprender ed applitgar la savida]
- » sustegnair l'abilitad d'agir (ir enturn cun pretensiuns)
- » savair accumpanar linguisticamain accziuns e savair articular il basegn d'agid (communicaziun)

Puncts centrals da la qualificaziun ch'èn d'ina impurtanza particulara per Dino:

- » independenza (VI Persister e dumagnar)
- » integritad (II Acceptar sasez ed auters)
- » modas da proceder e strategias (V Acquistar ed utilizar)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN
Plan da furmaziun

Champs <i>Cursiv – accents da promoziun</i>	Elementarisar (relaziun cun las cumpetenzas) Promover ... (Tge)	Persunalisar (relaziun cun la qualificaziun) Qualifitgar per ... (Per tge)	Contextualisar (relaziun cun las experientschas) Concepir situaziuns ... (Nua)
Linguas Rumantsch <u>R.1 Tadlar</u> <u>R.3 Discurrer</u>	<u>R.1.C.1a:</u> sa suandar in discurs famigliar e mussar sia participaziun activa (C1) <u>R.1.C.1c:</u> sa percepir l'atmosfera en situaziuns da comunicaziun famigliaras (C1/2) <u>R.1.C.1e:</u> sa valitar situaziuns da comunicaziun famigliaras, las intenziuns dals pledaders e l'effect emoziunal dal tatlà (C2) <u>R.3.C.1b:</u> sa sa participar a curts e simpels discurs (C1) <u>R.3.C.1c:</u> sa manar simpels discurs dal mintgadi a moda independenta e nizzegiar medias per tgirar contacts existents_	<i>I Esser e daventar sasezza: expressiun da sasez: particularmain verbalisar l'agen stadi psychic</i> III Sa barattar ed appartegnair: dialog: manar dialogs en differents secturs d'experientscha	experientschas cun lingua sco medium da la communicaziun: » discurs en situaziuns dal mintgadi, en spezial davart autos, dentant era bainvegni, barat, stadi psychic, rapports da la fin d'emna, ... experientschas cun lingua sco medium da l'emprender e da l'applicaziun da la savida: » differentas pussaivladads d'agir sco p.ex. cuschnar, producir insatge, concepir ... » commentar accziuns cun agid da la lingua » leger structuraziuns visualas d'accziuns lingua sco medium da la participaziun: » barat en ses champ spezial (auto/traffic public)
Matematica <u>MA.3 Grondezzas, funcziuns, datas e casualitad</u> <u>MA.1 Dumber e variabla</u>	<u>MA.3.A.1b:</u> chapescha e dovra las noziuns daners, munaida e notas tranter 1 e 20 francs (C1) <u>MA.3.A.1d:</u> sa furmar summas da daners fin 100 francs cun munaida e bancnotas (C1,2) <u>MA.1.C.2:</u> sa illustrar e descriver quantitats, serias da dumbers e terms	I Esser e daventar sasezza: qualitat d'autur: sviluppar autoefficacitad	experientschas cun la matematica sco medium dal patratgar (instrument): » schliar problems dal mintgadi (daners sco med da pajament – stimar l'import) » cumprar en, cuschnar, producir insatge, objects dal tegnairchasa » traffic public e vehichels, explicaziuns davart l'urari e l'equipament tecnic, ulteriuras designaziuns

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Natira, uman e societad <u>NUS.1 Identitad, corp, sanadad (ERC)</u> <u>NUS.6 Lavur, producziun e consum (ELT)</u> <u>ELT.2 Chapir ils martgads ed il commerzi – reflectar davart ils daners</u> <u>NUS.7 Modas da viver e spazis da viver (STS)</u> <u>STS.4 S'orientar en spazis</u> <u>NUS.3 Materias, energia e moviments (NT)</u> <u>NUS.8 Umans nizzegian spazis (STS)</u>	<u>NUS.1.5e</u>: sa numnar midadas dal corp cun noziuns adequatas (midada da la vusch, menstruaziun) (C2) <u>NUS.6.4b</u>: chapescha relaziuns da barat, rauba per daners (martgà da rauba) (C1) <u>NUS.6.4f</u>: chapescha ils tratgs fundamentals dal ciclus economic simpel (C2) <u>ELT.2.1a</u>: sa concretisar il ciclus economic simpel a maun d'in exempel (kiosc durant pausa) (C3) <u>NUS.7.3</u>: sa explorar furmas da l'esser per via sco era stimar il niz e las consequenzas da l'esser per via per l'uman e l'ambient <u>STS.2.4b</u>: sa perscrutar mobilitad e transport (traffic public, traffic individual) (C3) <u>NUS.3.2a / NUS.3.2b</u>: percepescha process da la transformaziun d'energia, percepescha l'impurtanza da l'energia (C1) <u>NUS.8.5b</u>: va sez sin vias en ils conturns da l'abitaziun e da la scola, observa reglas da traffic (C1)	IV Cundecider e concepir; stabilir cooperaziuns ed accordar l'agen cumportament, p.ex. observar reglas socialas V Acquistar ed utilizar: s'occupar dal mund, identifitgar regularitads e trair a niz infurmaziuns	secturs d'experientscha en il mintgadi: » far diever da meds da transport, via da scola, cumissiuns, servetschs, temp liber » projects davart transfurmaziuns d'energia » projects davart il commerzi da barat, situaziuns da compra e da vendita, kiosc durant la pausa » autoprovediment ed igiena (midadas fisicas e consequenzas) experientschas cun spazis da viver: » viadis da scola, excursiuns en la citad ed en champaigna
Art ed activitads expressivas Art figurativ <u>AF.1 Percepziun e comunicaziun</u> <u>AF.2 Process e products</u> Art textil e tecnic <u>ATT.2 Process e products</u>	<u>AF.1.A.1</u>: sa concepir cleras ideas figurativas e sviluppar vinavant quellas <u>AF.1.B.1b</u>: sa scriver si e mussar fastizs da ses process (C1+2) <u>AF.2.A.1</u>: sa sviluppar atgnas ideas visualas, sulet u en dus (betg en gruppa) <u>ATT.2.E.1</u>: enconuscha materialias, iseglia e maschinas e sa duvrar quellas a moda adequata	V Acquistar ed utilizar: orientaziun en il mund: savair s'orientar areguard ils andaments, il lieu ed il temp	experientschas esteticas » meditaziuns, rituals da calma per s'occupar d'experientschas sensualas e per pudair giudair quellas » contemplar maletgs e descriver lur appariziun e lur effect experientschas cun producir e cun furmar » metter a disposiziun pussaivladads d'agir per far diever d'apparats, da materialias, d'iseglia en il mintgadi » far products (projects e lavurs zambregiar)

CONCEPZIUN DA PLANS DA FURMAZIUN

Chant e musica <u>MU.5 Process creativs</u>	<u>MU.5.A.1:</u> sa – sulet ed en gruppas – preschentar temas ed impressiuns da ses mund da viver en furma musicala <u>MU.5.A.1g:</u> sa producir en gruppa in videoclip tar in tema	IV Cundecider e concepir: cooperaziun: s'occupar d'activitads cuminaivlas e s'accordar	experientschas esteticas » tadlar musica durant pausas, durant il temp da spetga » explorar musica, media-teca – metter a disposiziun differents stils experientschas cun musica sco medium dal concepir: » projects, activitads libras, concepir en gruppas pitschnas videos musicals curts » accompagnar films cun musica » rom facultativ «band»
Moviment e sport <u>MS.2 Sa mover vi d'urdains</u> <u>MS.5 Glischnar, rudlar, charrar</u> <u>MS.6 Sa mover en l'aua</u>	<u>MS.2.A.1f:</u> sa ballantschar sin urdains difficils e pretensius (C3) <u>MS.5.1:</u> sa mover sin iseglia cun rodas conform a la situaziun, resguardar la segirezza (C3) <u>MS.6.B.1c:</u> sa siglir en l'aua profunda e sfunsar cumplet-tamain (C1,2) <u>MS.6.B.1f:</u> sa sfunsar in curt traject cun paucas tratgas (C3)	VI Persister e dumagnar: cundiziun: augmentar la perseveranza tar incumben-sas pretensiusas, sa regular sasez	experientschas cun urdains da sport: » sa mover durant la pausa cun il velo, il skateboard, il trottnet » exploraziuns sin l'areal da scola cun il velo u il trottnet experientschas cun la cultura da sport: » nudar en il bogn public » participaziun ad occur-renzas da sport » visitar ina cursa da velos sco aspectatur
Medias ed informatica <u>MI.1 Medias</u>	<u>MI.1.2c:</u> sa emprender e sa procurar infurmaziuns davart in tschert tema cun agid da medias prescrittas (C1,2)	V Acquistar ed utilizar: modas da proceder e strategias: explorar l'internet, dumandar agid	experientschas cun medias digitalas: » entaifer il plan da l'emna: sa procurar infurmaziuns tenor interess e prefe-renzas » activitads libras sco p.ex. tadlar musica, guardar films davart temas tschernids
Orientaziun professiunala <u>OP.1 Profil da personalitad</u>	<u>OP.1.1a:</u> sa percepir e descriver elements da ses profil da personalitad (C3)	I Esser e daventar sasezza: qualitat d'autur: sviluppar in concept d'abilitad positiv e confidenza en las atgnas fermezzas	experientschas cun la lavur e cun la tenuta da lavur: » engaschaments en l'economia da chasa » producciuns pli pitschnas ed experientschas respectivas » cuschnar e percepir las fermezzas

Glossari

En quest glossari vegnan enumeradas ed explitgadas las noziuns che vegnan duvradas en questa brochura u ch'èn impurtantas per la relaziun tranter la scolaziun speziala ed il Plan d'instrucziun 21. La basa per quest glossari è la terminologia unificada da la CDEP dals 25 d'october 2007. Quella definescha las noziuns e permetta uschia ina chapientscha unitara da quellas che duai garantir ina realisaziun coordinada da la cunvegna interchantunala en tut la Svizra. Las noziuns vegnan enumeradas en successiun alfabetica. Tut las noziuns che tutgan tar la terminologia unificada da la CDEP èn marcadadas cun ina *. Per quellas è vegnida surpigliada la definiziun da la CDEP.

Il glossari cuntegna ulteriuras noziuns cun definiziuns che derivan d'autras funtaunas. I sa tracta qua en spezial dal glossari turtigais «Sonderpädagogik» (Ilias), dal glossari dal chantun Turgovia (Umsetzungshilfe zum Förderkonzept) sco era da la terminologia dal Plan d'instrucziun 21.

* La noziun vegn explitgada en il glossari da la CDEP.

^ La noziun vegn explitgada en il glossari dal rapport spezial «Scolaziun speziala e Plan d'instrucziun 21».

+ La noziun vegn explitgada en quest glossari.

La basa è: Terminologia unificada per il sector da la pedagogia speziala da la CDEP

Noziun	Definiziun
Activitad*	In'activitad designescha l'execuziun da leziyas e pensums u d'ina lavur tras ina persuna. Ina restricziun da l'activitad sa mussa en ina difficultad u en l'impossibilitad d'ina persuna d'exequir l'activitad.
Autoefficacitad+	La noziun descriva la persvasiun d'ina persuna da dumagnar era situaziuns difficilas ord atgna forza. L'autoefficacitad cumpiglia la percepziun da cumpetenza, da l'integraziun sociala e d'autonomia (guardar lavurs dad Edward Deci e da Richard Ryan).
Basegn da furmaziun spezial*	In basegn da furmaziun spezial è avant maun: » tar uffants avant la scolarisaziun^, sch'i vegn constatà che lur svilup è restrenschi u periclità ubain sch'els na vegnan pli probabel betg a pudair suandar l'instrucziun en la scola regulara* senza in sustegn specific; » tar uffants e giuvenils che na pon cumprovadain betg suandar, betg pli suandar u suandar mo per part il plan d'instrucziun da la scola regulara* senza in sustegn supplementar; » en ulteriuras situaziuns, sche l'autorità da scola cumpetenta constatescha tar uffants e giuvenils cumprovadain grondas difficultads en la cumpetenza sociala sco era en la capacitad d'emprender u en la capacitad da prestaziun. En il rom da l'evaluaziun per constatar in basegn da furmaziun spezial* vegn era resguardà il context.
Ciclus da promoziun+	Descriziun da l'andament resp. dal ciclus da schliar problems dal process da la diagnostica da promoziun.
Champs extendids+	L'extensiun dals champs cumpiglia l'extensiun da las cumpetenzas (elementarisar+), l'extensiun dal connex subjectiv (persunalisar+) e l'extensiun da la relaziun cun il mund da viver (contextualisar+).
Classa speziala^	Classas spezialas en ina scola regulara*. Classas spezialas èn per exempel classas per uffants da lingua estra, classas d'introducziun u autras classas spezialas tenor las regulaziuns chantunalas (da differenziar da la classe regulara). L'assegnaziun d'ina scolara u d'in scolar ad ina classe speziala na signifitga betg automaticamain che quella u quel survegnia mesiras rinforzadas.
Classa da la scola speziala^	Classa en ina scola speziala*. Da differenziar da la classe speziala^ che fa part d'ina scola regulara*.

GLOSSARI

Contextualisar+	Contextualisar designescha in dals elements da l'extensiun dals champs. El serva ad extender ils secturs d'experientscha, ils spazis da viver e las modas da viver en ils munds da viver actuals e futurs (p.ex. da la gruppa da vegliadetgna) e focussescha sin la participaziun.
Cumpetenzas fundametalas [^]	Per armonisar las finamiras dals stgalims da scola ha la CDEP fixà per la lingua da scola, las linguas estras, matematica e ciencias natirals finamiras da furmaziun naziunals (standards da furmaziun) en furma da cumpetenzas fundametalas. Quellas furman la basa per ils plans d'instrucziun linguistics regionalis.
Cumpetenza da basa [^]	En il Plan d'instrucziun 21 inditgescha la cumpetenza da basa quel stgalim da cumpetenza che las scholaras ed ils scholars duain cuntanscher il pli tard fin la fin dal ciclus respectiv. En il decurs dal ciclus cuntanschan els las cumpetenzas da basa en differents muments. Bleras scholaras e blers scholars lavuran lura vi da stgalims da cumpetenza cuntinuants e cuntanschan era las cumpetenzas fixadas sin quests stgalims.
Discurs davart la situaziun actuala en scola (DSS) [^]	La procedura «discurs davart la situaziun actuala en scola» serva ad analisar la situaziun individuala e descriva il proceder structurà fin a la fixaziun da finamiras da promoziun individualas (guardar planisaziun da promoziun [^]).
Elementarisar+	Elementarisar designescha in dals elements da l'extensiun dals champs. El serva ad extender ils stgalims da cumpetenza e las cumpetenzas e focussescha sin il svilup da las abilitads e dals inschigns, da las modas d'agir e da las activitads.
Finamiras da l'instrucziun adattadas [^]	Per scholaras e scholars che na cuntanschan cleramain betg las finamiras da la classa regulara, malgrà sustegn intensiv durant in temp pli lung, pon las finamiras da l'instrucziun en quests roms vegnir adattadas conform a lur premissas d'emprender en il senn da la promoziun la meglra pussaivla. Las finamiras da l'instrucziun pon vegnir adattadas en in u en plirs champs e roms.
Giudicament cumplessiv*	Vegn fatg sin basa da la procedura da scleriment standardisada per eruir il basegn individual* che resguarda era il context sco era aspects pedagogics, psicologics e socials per pudair decider, sch'igl exista in basegn da furmaziun spezial e tgenin che quai è.
Impediment*	Disturbi da funcziuns (fisiologicas u psicicas) dal corp e/u restricziun d'ina activitad* e/u da la participaziun* sco resultat da l'interacziun tranter caracteristicas da la sanadad e facturs contextuals (facturs persunals e facturs da l'ambient). Quai è relevant en il sector da la pedagogia speziala*, sch'i vegn deducì da quai in basegn da furmaziun spezial*.
Impediment complex+	La noziun descriva la gruppa en mira da questa brochura. In impediment complex cumpiglia in deficit d'intelligenza (ICD-10: F70-F73) u in disturbi fundametal dal svilup (ICD-10: F84). Tenor ICD-11 vegn in impediment complex chapì da nov sco disturbi neurologic dal svilup e definì sco «disturbi dal svilup intellectual» (Disorder of Intellectual Development, 6A00). Quel po sa manifestar ensemen cun auters disturbis (disturbi dal spectrum da l'autissem), autras malsognas (sindrom dal X fragil areguard la produenziun d'albumin) u autras restricziuns da las funcziuns dal corp (p.ex. vesida u uvida, funcziuns dal moviment).
Logopedia*	En la logopedia vegnan diagnostitgads ils disturbis da la lingua orala e scritta, dal discurren, da la comunicaziun, da la fluenza da la lingua e da la vusch, dal tragutter sco era da la legastenia. Qua vegnan era planisadas, realisadas ed evaluadas las mesiras da terapia correspundentas.
Mesiras da la pedagogia speziala [^]	Mesiras per promover scholaras e scholars cun in basegn da furmaziun spezial* tenor las regulaziuns chantunalas. I vegn differenzià tranter mesiras simplas e mesiras rinforzadas*.
Mesiras simplas [^]	Mesiras da la pedagogia speziala* che na tutgan betg tar las mesiras rinforzadas.

GLOSSARI

Mesiras rinforzadas*	Tenor l'artitgel 5 da la cunvegna intercantunala: ¹Sche las mesiras ch'èn vegnidas prendidas avant la scolarisaziun[^] u en la scola regulara* na bastan betg, stoi vegnir decidì – sin basa dal basegn individual ch'è vegnì erui – sch'i ston vegnir ordinadas mesiras rinforzadas. ²Las mesiras rinforzadas cumpiglian singulas u tut las suandantas caracteristicas: a. lunga durada, b. gronda intensità, c. aut grad da spezialisaziun da las persunas spezialisadas sco era d. consequenzas decisivas per il mintgadi, per ils conturns socials u per il curs da la vita da l'uffant u dal giuvenil. Cuntrari a: mesiras simplas[^], guardar era: mesiras da la pedagogia speziala[^].
Participaziun*	La participaziun designescha la participaziun d'ina persuna ad in sector da la vita resp. ad ina situaziun da vita sut l'aspect da sia disposiziun corporala, spiertala e psichica, da sias funcziuns e structuras dal corp, da sias activitads* e da ses facturs contextuals (facturs persunals e facturs da l'ambient). Il disturbi da la participaziun po sa manifestar, tut tenor il tip e la dimensiun, en la participaziun ad in sector da la vita resp. ad ina situaziun da vita reala.
Pedagogas e pedagogs curativs da scola (PCS) [^]	Persunas d'instrucziun cun in studi supplementar da pedagogia curativa. La scolaziun qualificitescha per sclerir e per diagnostigar cundiziuns d'emprender pli difficilas sco era per planisar, per realisar e per evaluar l'instrucziun e la promoziun en collavuraziun cun ils conturns.
Pedagogia speziala*	La pedagogia speziala è tant ina disciplina scientifica sco era pratica che collavura cun autras disciplinas, professiuns sco era persunas pertutgadas e lur persunas da referiment. Ella sa stenta da garantir per persunas cun in basegn da furmaziun spezial* da mintga vegliadetgna, da mintga tip e da mintga grad, cun persunal spezialisà scolà adequatamain, ina furmaziun ed educaziun confurma als basegns ed orientada a l'individui. Las finamiras da la furmaziun ed educaziun èn in svilup optimal da la personalitad, l'autonomia sco era l'integraziun sociala e la participaziun*.
Persunalisar+	Designescha in dals elements da l'extensiun dals champs. Persunalisar serve a l'occupaziun cun sai, cun autras persunas e cun l'ambient e pia al svilup da la personalitad e dals potenzials individuals.
Planisaziun da furmaziun+	La planisaziun da la furmaziun per scolaras e scolars cun in basegn da furmaziun spezial vegn fatga sin fundament dal Plan d'instrucziun 21. Ella sa basa sin la planisaziun da promoziun[^] e sin la registraziun da la diagnostica da promoziun da la scolara e dal scolar cun mesiras rinforzadas[^]. La planisaziun da la furmaziun fixescha las finamiras da furmaziun ed ils cuntengns da la furmaziun per lung dals champs e roms per in semester, in onn u in ciclus. En quest connex vegn resguardada l'extensiun dals champs (elementarisar+, contextualisar+ e persunalisar+).
Planisaziun da promoziun [^]	La planisaziun da promoziun è la planisaziun, la regulaziun e la reflexiun da la promoziun da la pedagogia speziala[^] per sustegnair ina scolara u in scolar cun in basegn da furmaziun spezial+. Ella sa basa sin la registraziun dal stadi d'emprender e sin scleriments da la diagnostica da promoziun. Las finamiras da promoziun vegnan fixadas en il discurs davart la situaziun actuala en scola[^], integron las persunas participadas al process d'emprender e d'educaziun, ed examinadas periodicamain areguard lur efficacità.

GLOSSARI

Procedura da scleriment standardisada per eruir il basegn individual (PSS)*	Procedura standardisada dals chantuns da cuvegna per eruir il basegn da furmaziun spezial* d'uffants e da giuvenils. Ella vegn applitgada, sche las mesiras prendidas en il rom da la scola regulara sa mussan sco insuffizientas u betg adattadas. Avant la scolarisaziun^ vala ina procedura adattada. La recumandaziun tenor la procedura da scleriment standardisada per eruir il basegn individual serva sco basa per decider, sch'i èn inditgadas mesiras rinforzadas* u betg. En la procedura da scleriment vegnan resguardads supplementarmain ils conturns da las personas pertutgadas sco era lur pussaivladads da sa participar a la vita sociala, ed eventualmain era diagnosas medicinalas e resultats da tests psicologics sco era evaluaziuns da la logopedia e da la psicomotorica. La basa furman la classificaziun ICF (International Classification of Functioning) da l'organisaziun mundiala da la sanadad (WHO), en spezial la versiun per uffants e giuvenils ICF-CY (Children and Youth) ed ulteriurs sistems da classificaziun, sco la ICD-10 e la ICD-11 (International Classification of Diseases).
Psicomotorica*	La psicomotorica s'occupa da l'effect reciproc tranter recepir, sentir, pensar, muventar e sa cumportar sco era da l'expressiun corporala. En la psicomotorica vegnan diagnostitgads difficultads, disturbis ed impediments da svilup ed i vegnan planisadas, realisadas ed evaluadas las mesiras da terapia e da sustegn correspondentas.
Qualificaziun+	La qualificaziun descriva la finamira da furmaziun d'explorar e da scuvrir ils potenzials e da sviluppar in'atgna identitad. La noziun focussescha sin il svilup dals potenzials e da la prontezza da la scolara u dal scolar. Quai cun la finamira d'avrir e da sviluppar pussaivladads d'agir per rinforzar els en lur abilitad da trair a niz tut las pussaivladads per realisar la vita ch'els vulesan manar. Il concept da qualificaziun sa basa sin la metoda da qualificaziun (capability approach) tenor Amartya Sen e Marta Nussbaum.
Registraziun da la diagnostica da promoziun+	La registraziun da las premissas da las scolaras e dals scolars tras scleriments da la diagnostica da promoziun e la registraziun dal stadi d'emprender furman la basa per il process da la diagnostica da promoziun.
Scolarisaziun^	Entrada en scolina sco emprim stgalim da la scola obligatorica tenor il concordat HarmoS. Ils chantuns che n'èn betg sa participads al concordat HarmoS defineschan la scolarisaziun per part a moda differenta, per exempel cun distinguer tranter l'entrada en scolina e l'entrada en scola.
Scola regulara*	Scola dal stgalim da furmaziun obligatoric, en la quala las scolaras ed ils scolars èn assegnads a classas regularas, entaifer las qualas pon vegnir proponidas tant mesiras da la pedagogia speziala* sco era scolaziun integrativa*. Era classas spezialas pon vegnir stgaffidas. Da differenziar da la scola speziala*.
Scola speziala*	Scola dal stgalim da furmaziun obligatoric ch'è spezialisada sin tschertas furmas d'impediment u sin difficultads d'emprender e da cumportament. La scola speziala accepta mo uffants e giuvenils che han – sin basa da la procedura da scleriment standardisada per eruir il basegn individual* – in dretg cumprovà sin mesiras rinforzadas*. Ella è suttemessa ad ina procedura chantunala da permissiun. Ella po esser cumbinada supplementarmain cun ina purschida staziunara da collocaziun* u cun ina purschida d'assistenza en structuradas dal di*. Da differenziar da la scola regulara*.
Scolaziun integrativa*	Integraziun cumplaina u parziala d'uffants u da giuvenils che han in basegn da furmaziun spezial* en ina classe da la scola regulara* » tras il diever da mesiras da la pedagogia speziala che » la scola porscha e /u » tras l'ordinaziun da mesiras rinforzadas* sin fundament da la procedura da scleriment standardisada per eruir il basegn individual*.

GLOSSARI

Scolaziun speziala*	È ina part integrala da l'incumbensa da furmaziun publica. Sut scolaziun speziala vegn chapida l'utilisaziun da purschidas da la pedagogia speziala per satisfar al basegn da furmaziun spezial* d'in uffant u d'in giuvenil, en spezial en cas d'in impediment*. La scolaziun speziala po avair lieu en furmas integrativas* u separativas. Ella cumpiglia era l'educaziun prescolara pedagogic-curativa*. La scolaziun speziala vegn realisada da pedagogas e da pedagogs spezialisads (direcziun d'approfondaziun: educaziun prescolara pedagogic-curativa u pedagogia curativa da scola) che collavuran cun las persunas spezialisadas da la scola regulara* e cun ulteriuras persunas spezialisadas cun ina scolaziun specifica.
Secturs da qualificaziun+	Secturs da qualificaziun èn puncts d'orientaziun per las finamiras da qualificaziun. L'idea fundamentala da la qualificaziun è quella dad esser abel d'agir a moda autodeterminada: envers sasez, envers auters umans ed envers l'ambient. Sa basond sin ils secturs transversals da cumpetenza èn fixads sis secturs da qualificaziun: » esser e daventar sasez » acceptar sasez ed auters » sa barattar ed appartegnair » cundecider e concepir » acquistar ed utilisar » persistier e dumagnar
Secturs d'experientscha+	Secturs d'experientscha cumpiglian secturs impurtants da la vita (p.ex. munds da viver), nua che las scolaras ed ils scolars emprendan e nua ch'els duain sa mover a moda cumpetenta pli tard en lur vita. En ils secturs d'experientscha entran las scolaras ed ils scolars en contact cun temas, cuntegns ed enconuschientschas impurtantas. La participaziun en secturs d'experientscha multifars è la premissa per la qualificaziun+. Las persunas spezialisadas cumpetentas ston garantir ch'i vegnian stgaffidas situaziuns d'emprender u da viver, nua che las scolaras ed ils scolars pon far diever da lur abilitads ed inschigns, exequir lavurs u far lezijs e pensums.
Status dal plan d'instrucziun^	Il status dal plan d'instrucziun inditgescha, sch'ina scolara u in scolar vegn instrui cumplainamain tenor il plan d'instrucziun ubain en differenta dimensiun tenor finamiras da l'instrucziun adattadas. Per la statistica da furmaziun (statistica da las persunas en scolaziun) vegn questa caratteristica registrada per tut las persunas en scolaziun durant il temp da scola obligatoric. En quest connex vegni differenzià tranter persunas en scolaziun che » vegnan instruidas cumplainamain tenor il plan d'instrucziun; » vegnan instruidas per part (en in u dus champs) cun finamiras da l'instrucziun adattadas^ che na correspundan betg a las cumpetenzas da basa^ dal plan d'instrucziun; » vegnan instruidas per gronda part (en trais u dapli roms) cun finamiras da l'instrucziun adattadas^ che na correspundan betg a las cumpetenzas da basa^ dal plan d'instrucziun.
Sustegn*	Intervenziun da sustegn en il rom da l'educaziun prescolara pedagogic-curativa* e da l'instrucziun per uffants e giuvenils cun in basegn da furmaziun spezial* tras forzas spezialisadas cun ina spezialisaziun correspudenta, en spezial en il sector d'impediments.

